

332
ԱՐՇԱԿ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ԶԵԶՈՔ ԳՈՏԻ

891-99

Վ-30

Պ Ե Տ Հ Ր Ա Տ
1 9 3 5

-6 NOV 2011

ԱՐՇԱԿ ԿԱՐԳԱՆՅԱՆ

891.99

4-30

uy

ԶԵԶՈՔ ԳՈՏԻ

ՊԵՏԱԿԱՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

1935

08 AUG 2013

Պատ. խմբագիրը Հովիկ Մելիքյան
Տեխ. խմբագիրը [redacted]
Սրբազրիչ Ս. Շահբազյան

801
37

Գ Ա Ղ Թ Ը

Ձյո՛ւն, ձյո՛ւն...

Խստաշունչ ձմեռն իր գերկն եր առել Լո-
ւին: Հեռվից լեռնային կածաններն իրենք
մեռածաններով սեղին եյին տալիս սպիտակ Փո-
նի վրա, իսկ լեռների բարձր կատարներին
բազմել եր թանձր մառախուղը:

Թուրքական բանակը գրավել եր Ալեք-
սյուլը:

Վորպես հեթանոսական խարույկներ՝ հե-
տևներում բոցավառվում եյին յերկաթուղա-
յին պահակատները, ճարձատյունով ընկնում
եյին գյուղական հյուղերը, իսկ ձորերում՝
ծառատներն ու մացառները վառվում եյին
հրաշեկ լեզուներով:

Կինոյի անծայր ժապավենի պես անց-
նում եյին Լուսիա ձորերով խելակորույս
գաղթողները:

Արտերն արչավող մորեխի պես՝ ձյան
փաթիլներն իջնում եյին գետին ու կրնկակոխ
ծածկում մարդկանց անհամար հետքերը:

Շոգեքարչի յերբեմնի սաւլոցներից՝ անիմաստ բառաչով խրտնում եյին ու խլչկոտում յեղներն ու կովերը, խրխնջացող ձիերը պոկվում եյին գետնից խելագար վազքով։ Յերբ ճոնչոցով սայլերի անիվները դեմ եյին առնում յերկաթգծի ռելսերին, յեղները չոռում եյին ապուշ աչքերն ու հենվում յետին վոտքերի վրա։

Սառնիճաղանճ բազմությունը դեմ եր առել մենչեիկյան Վրաստանի «Հանրապետական» սվիններին։ Նա ալիք-ալիք իրար երգարնվում, հորդանալով, յերբեմն այնքան երկուտակվում, վոր յեղնում եր լեռնալանջերով դեպի վեր ու փռվում սարադաշտերում։

Սանահին կայարանը՝ պաշարված բերդի պես՝ տնքում եր, ալեկոծվում։ Տեղաշարժի դիւխավոր հոսանքն այստեղ եր իր վոլորապտուկտը կատարում։ Բազմությունը գիշերներն ավելի եր խոնվում կայարանի շուրջը։ Նա սեղմվում եր անկյուններում, կառամատուցի ճաղերի մոտ, դռների շեմքին, դուրսը՝ աստիճանների տակ, կծկվում միակ սրահի հատակին, աթոռների վրա, նստարանների ու սեղանների տակ, ամենուրեք-ամենուրեք...

Քրտինքի հոտը, մախորկայի ծուխը, դաղջ գոլորչին թանձրանում եյին սրահում ու մթնացնում առաստաղից կախված միակ ճրագի աղոտ լույսը։

Սրահի մուտքի մոտ հագիվ եր տեղավոր-

վել Ղարսի շրջանի գաղթականների փոքրիկ խումբը։

Մի քանի որ առաջ վարպետ Մինասը նորից թողեց դյուղական դարբնոցը և յերրորդ անգամ իր ձեռքն առավ գաղթականի ցուպը։ Առաջին անգամ ծննդավայրից գաղթելիս, նա այն ճանքաներում թողեց՝ կնոջը՝ Գյուլնարին և յերկու յերեխաներին՝ Ավոյին ու Մանեյին, իսկ այս վերջին կռվում՝ նաև իր միակ յիթոյին։

— Հեյ վախ, նորից ավիրվեցինք։

Մրմնջում եր վարպետ Մինասը՝ դռան շեմքին կծկված։ Նա ուսերին առել եր ամբիրիկյան ալյուրի մի տոպրակ։ Ծխի թանձր քուլաները վեր եյին բարձրանում ու քողի պես ծածկում նրա դեմքի կնճիռները։

Կես գիշերը վաղուց եր անցել։ Յերեխաների լացն ու ճիչը, ընդոստ հեկեկանքները, նորեկների աղմուկը, սարսափի պատմություններն իրենց անվերջ հորձանուտն եյին կատարում դահլիճում։

— Ինա Լեգրյան կսեն, ինչ կսեն՝ որ գընաց վերիթին, հեչ մեր վորպիսությունից խորար մը չեղա՞վ։

Հուսահատ հարցումները չարունակվում եյին մինչև լուս։

Ղարսեցիների խմբի մեջ միայն գյուղի ուսուցիչ Սերոբն եր, վոր շարունակ ներս ու դուրս եր անում։ Նա ամեն անգամ կառամատուցից վերադառնալիս զանազան նորություններ եր պատմում։

— Լսել ե՞ս, վարպետ, վաղվանից կառավարութիւնը գաղթականութեան հաց պէտքի բաշխի:

Վարպետ Մինասը, մեջքը թիկնած պատին, լուռ ու անտարբեր շարունակում էր ծրխել չիբուխը: Մորթու փափախը դեմ էր ընկել նրա թափ հոնքերին, աչքերի խաղը սառել էր նրա հայացքում: Ծուխը ողակ-ողակ վեր էր բարձրանում ու պար կապում նրա գլխավերևում:

— Վարպետ, դա լավ չի... դու վոչ մի բանի չես հավատում,— շնչաց ինքն իրեն Սերոբը և դժկամութեամբ սեղմվեց հայրենակիցների շարքում:

Լուրը վայրկյանի արագութեամբ բերնից-բերան անցավ. սրահն յերեաց:

— Ամա՛ն, ոտացդ պաքնեմ, չիտա՞կ:

Բազմութիւնը խռնվել էր Սերոբի շուրջը. կանայք համեստորեն գլուխները կախել էին ու տղամարդկանց ուսերի արանքից նայում էին հուսաբեկ հայացքով:

— Վարժապետ, եդ ո՞վ ասաց:

Սերոբի դեմքը փայլում էր անբավ հաճույքից. փոքրիկ ակնոցների միջից նրա աչքերը խաղում էին հաղթութեան զգացումով:

— Հենց նոր իմացա տղաներից. վճիռը կայացրել ե Մեկուսի կոմիտեն:

Անծանոթ բառը կրկնվեց ու անցավ շարքից շարք:

— Վարժապետ, եդ «մեկուսեյ» ասածդ ո՞վ է, ամերկոմի լիազորը, հա՞:

Սերոբն աչքերը խոփռուեց ու դեմքին արտասովոր լրջութիւն տալով, հպարտորեն կրկնեց:

— Հասկացե՛ք, տխմարներ, մեր Լուսիկուսակցական կոմիտեն:

Բազմութիւնը լուռ ու հուսաբեկ ցրվեց յուր տեղերը. այլևս նոր հարցեր չտրվեցին: Վարպետ Մինասը միայն շնչաց:

— Քամի ե՛...

Սերոբի պնչերը հանկարծ լայնացան, նրա ստորին շրթունքն ավելի կախվեց:

— Չասացի՞, վարպետ,— բացականչեց յայրույթով Սերոբը,— վոր դու վոչ մի բանի չես հավատում:

Նա բարկացկոտ հայացքը մի պահ պտտեց բազմութեան վրա ու կարճ ընդհատումից հետո ձայնն ավելի բարձրացրեց:

— Լա՛վ, կտեսնե՛ք, յերբ վաղը սպիտակ հացերը կբերեմ:

Սերոբի կերկերուն ձայնը յերկարորեն հնչում էր անընկնդիր սրահում, իսկ մատները խաղում էին խոնացած փողկապի հետ՝ ջղային գրգիռով:

Վարպետ Մինասն արագ վայր դրեց չիբուխը և անսպասելի կերպով աջ ձեռքը հենեց Սերոբի ուսին:

Նա թափ հոնքերի տակից աչքերը դառնութեամբ մեխեց Սերոբի դեմքին ու դողդոջուն ձայնով հարեց:

— Տղա՛, ջան, մենք մեր հացն արդեն կերանք, մեզ կառավարութիւնը հացի տեղ տրոն հրամցրեց, ել մեզ ի՞նչ հաց...

— Հա՛, վալլա՛հ, վարպետ չիտակ կսե:

Մոտակա շարքերում բացականչութիւնները դառնում էին ավելի համարձակ ու հաճախակի:

Ծանր հուզմունքից՝ վարպետ Մինասի ճակատի կնճիռները խաղում էին կոհակ-կոհակ: Նա, ամեն մի խոսքից հետո, ավելի խորն էր ներշնչում մախորկայի ծուխը ու յերբեմն՝ յերբեմն՝ սեղմ շրթունքների արանքից՝ դուրս թողնում բերնում կիտված թուրք:

— Սո՛ւս, վարպետ, — խորհրդավոր լրջությամբ նկատեց Սերոբը, — լես իմ սեպու՛հ: Դարտքն եմ համարում քեզ զգուշացնել: Տեսա՞ր, յերեկ են մարդու գլուխն ինչ դրին տղաները:

Վարպետ Մինասն այս անգամ դեմքն ավելի խոժոռեց:

— Տղա՛, սրանից ել վատ որ, ել ի՞նչ պետք է լինի: Յեղա բնավեր, կորցրի տունտեղ... կորցրի Սեթոյիս:

Նա մի ծանր հոգոց հանեց: Արցունքի մի բանի կաթիլ ընկավ նրա ալեխոտն միրուքի վրա...

Ծերունի Սահակը կծկվել էր Մինասի քուրքի մեջ ու սեղմվել նստարանի տակ: Նա ապքության մեջ յերբեմն-յերբեմն ծանր տըն-

քոցներ էր արձակում ու կոշտացած մատներով մարմինը քորում: Նա ծուլորեն գլուխը դուրս հանեց նստարանի տակից և այրվող աչքերով հարեց Մինասի վրա:

— Վարպե՛տ, ըստե իդման խոսողներ կեդնի, վոր հայի տուն կավիրվի: Գենա մեղի խնամող-փրկող կառավարութիւն է: Իդման խոսքեր դորի՞ կը դրուցիս. իդդոնք զմմեն որենքին ու հավատքին դեմ բան է, բուլչեիկի խոսք:

Վարպետ Մինասը թևքերով սրբեց աչքերն ու դառնությամբ շնչաց:

— Են չե՞ր մեր կառավարութիւն, վոր մեզ գցեց սար ու ձոր, ավերեց մեր տուն, մեր յերկիր...

Ծերունի Սահակը դժգոհությամբ սրորեց գլուխը:

Սերոբի դեմքը փայլում էր անչափ բավականութիւնից. փոքրիկ աչքերը ճպճայում էին արտասովոր յեռանդով: Նա հանկուրժ վեր ցատկեց տեղից ու հաղթական մի հայտոյք նետեց ընկերների վրա: Անբավ վոգւորութիւնից նա սկսեց բառերը մեկ առ մեկ վոգել:

— Մեր յերկրի դժբախտութիւնը հենց այն է, վարպետ, վոր քեզ պես խոսողների թիւը չատացել է: Միթե՞ կարելի չէ այդքան ապերախտ գտնվել դեպի մեր կառավարութիւնն ու նրա պանծալի կուսակցութիւնը: Նա՛, վոր ժողովրդին ազատագրեց դարավոր ստրկութիւնից, նա՛, վոր ստեղծեց մեր յեր-

կրի անկախությունը — մեր բոլոր սերունդների
յերազր: Այդպես կարող են խոսել և այդպես
խոսում են միայն ազգադավ բռնակները...

— Վարժապետ, թուլցո՛ւ...

Ալեքսանդրիների հեղեղական բացականչու-
թյունները յերկարորեն տարածվեցին սրա-
հում:

Բառերը հանգան Սերոբի շուրթերին. նրա
ճոճացող ձեռքը մնաց ողորմ կախված. իսկ
Ծերունի Սահակը նորից կծկվեց նստարանի
տակ:

Դուրսն ավելի յեր սաստկանում ձյունա-
խառն քամին: Նա յերբեմն հախուռն թափով
ներս եր խուժում սրահի բաց դռնից ու սողոս-
կում անթիվ ցնցոտիների միջով դեպի մարդ-
կանց մերկ մարմինները:

Շոգեշարժի անվերջ սուլոցները յերկարո-
րեն արձագանքում եյին հեռուներում:

— Ո՛ւ, ո՛ւ, ո՛ւ...

Ձայրույթը կապարի ծանրությամբ ճըն-
ում եր Սերոբին, հուզմունքը խեղդում նրա
կողորդը:

— Վարպետ, — անզուսպ բաբկությամբ
հարեց Սերոբը, — ինչպես տեսնում եմ թշնա-
մու արհավիրքները քեզ խելքի չբերին. դու
դարձյալ չարունակում ես քո հին զուռնան
փչել: Միթե՞ կարելի չե այդչափ շուտ մոռա-
նալ մեր կառավարության բարիքները:

Մինասը վռչին՝ չպատասխանեց. նա հոգ-

նատանջ գլուխը միայն հենեց պատին ու աչ-
քերը հարեց տարածության մեջ:

Սրահը մի պահ լռեց:

— Նանե՛, հաց...

Մոտակա շարքերում, փոքրիկ Վանիկը
ցրտից սեղմվել եր մոր ծնկներին: Նա վոտքե-
րով ու ձեռքերով անհանգիստ շարժումներ եր-
դործում:

— Յարաբ աստված, հըջբ ի՞նչ ենիմ...

Մայրը չըջազգեստի փեշերը վեղարի պես
գլուխն եր առել ու ցրտից կծկվել տեղում:
Նա ամոթխածությունից հազիվ եր չչնջում:

— Եքվան, բալիկ ջան, եքվան...

Անհողդողդ եր Վանիկը. նա բարկությու-
նից վոտքերը ավելի յեր թափահարում մոր
ծնկներին ու աստիճանաբար ձայնը բարձրաց-
նում:

— Նանե՛, հաց, նանե՛, հաց...

Մայրը չըջազգեստի փեշերով ծածկեց
Վանիկի բերանը, իսկ ձախ ձեռքի մեջ առավ
նրա անհանգիստ վոտքերը:

— Ա՛, ա՛, ա՛...

Յերկարորեն տարածվեց Վանիկի ընդոստ
հեկեկանքը:

— Ա՛ռ, քուրս:

Վարպետ Մինասը տոպրակից հանեց հացի
մի կտոր ու մեկնեց Վանիկի մորը: Վանիկը
լռեց. նա սուր ատամները ազահաբար խրեց
հացի մեջ:

— Ամմա՛ն եկան, ամմա՛ն եկան...

Սրա՜հի վրա փռվեց բոթարեր՝ ձայնը: Դի-
մացի անկյունում՝ վերմակի մեջ կծկված մար-
դը՝ զառանցում եր բարձր տաքության մեջ:

Սարսափը մի պահ քարացավ մարդկանց
դեմքերին, դաճլիճը լռեց: Վարպետ Մինասը
հանկարծ ծնկեց տեղում, նրա ձայնը դողդո-
ղաց:

— Տե՛ս, Սերոբ, ահա՛ մեր կառավարու-
թյան բարիքները...

Սերոբը ցնցվեց:

— Բավական ե, ի՞նչ եք խղճներիդ դեմ
մեղանչում: Միթե՞ չգիտեք, վոր այդ բոլորն
արավ թուրքը— մեր դարավոր ու նենգ թրչ-
նամին՝ ձեր սիրած բոլշևիկների ողնու-
թյամբ...

— Ըբը՞ Վրաստանի, ըբը՞ Ազրբայջանի
հետ կռիվները ո՞վ սարքեց:

Բացականչությունների մեջ խեղդվեց Սե-
րոբի ձայնը: Հուզմունքից նա միայն սրա-
ծայր միրուքն եր սղում ու ճպրոտ աչքերը
կկոցում:

Վարպետ Մինասի ձայնը հանկարծ ար-
ձագանքեց սրահում արտասովոր դայրույթով:

— Հերի՛ք ե, ել մեզ չեք խաբի: Բոլշևիկ
յեղբայրություն կուզե, բոլշևիկ կռիվ չու-
զե... բոլշևիկ կուզե, վոր քերվա Հասանը,
կուռո Հասոն ու յեղբայր Հանեսն իրար հետ
հաշտ ապրին, իրար պաշտպան լինին... Բոլ-
շևիկ կուզե, վոր յերկրում խաղաղություն լի-

նի, յեղբայրություն ու հավասարություն լի-
նի...

Սրահն յերկարորեն արձագանքեց:

— Շիտակ ե՛, ճիշտ ե...

Սերոբի դեմքը գունատվեց. նա հորդացող
դայրույթը մի պահ սեղմեց շրթունքների մեջ:
Յերբ սրահը մի փոքր խաղաղվեց, նա դառ-
նությամբ բացականչեց:

— Ահա՛, թե մինչև ուր կարող ե հասնել
մի յերկրի ու ժողովրդի բարոյալքումն ու
այլատերումն...

Հեզնական բացականչությունների միջից,
նրա ձայնը շարունակում եր հնչել կատաղի
հառաչով:

— Ստրուկնե՛ր, ուսյանե՛ր: Միթե՞ չգի-
տեք, վոր կառավարությունն այդ բոլորն ա-
նում եր յերկրի թիկունքն ապահովելու հա-
մար: Մինչև յե՞րբ— մեր Տարոնը, մեր Վաս-
պուրականը, մեր Սիփանն ու Տալփորիկը գերի
մնային թշնամու ձեռքին: Վերջապես պետք
ի՞րիծվեո մեր դարավոր յերազը, թե վո՞չ...

Մոտակա շարքերում նոտողներից՝ մեկը
մոտեցավ վարպետ Մինասին ու խնդրեց ծխա-
խոտը կպցնել: Չիրուխը հանդել եր: Մինասը
հանեց գրպանից լուցկին ու կպցրեց, թե նրա
ծխախոտը և թե իր չիրուխը: Անծանոթ մար-
դը շնորհակալություն հայտնեց ու լռելյայն
դուրս յեկավ դաճլիճից:

Վարպետ Մինասն իրար յետևից մի քանի

անգամ ծխեց չիբուխն ու նախկին դառնությամբ շարունակեց:

— Եֆֆերի՛մ, Սերոբ, եֆֆերի՛մ, աստեանեմ, ո՞ւր մնաց քո Վասպուրականը, քո Սիփանը:

— Վարպետ, ըբբ՞ ծովից—ծով Հայաստանը, — վրա բերեց նույնպիսի դառնությամբ համագյուղացի Միսակը:

Անհուսությունը նորից թանձրացավ Սերոբի հայացքում:

— Սպասեցեք մի քիչ— դուսպ գայրույթով չչնջաց Սերոբը— մենք ձեզ հետ հաշվի կնստենք: Մեր դաշնակից անգլիացիք արդեն սաստեղ են թուրքերին և վաղվանից գաղթականությունը յերկիր պիտի քաշվի:

Վարպետ Մինասի մարմնով մի սուր կսկիծ անցավ, նա հանկարծ վայր դրեց չիբուխն ու յերիտասարդական արիությամբ նորից ծնկեց տեղում:

— Տղա Սերոբ, միթե՞ չես տեսնում, վո՞ր ժողովուրդ ձեռքից ելավ եղ անորենների պատճառով. ի՞նչ ինգլիզ, ի՞նչ ֆրանգ...

Նա պահ մի լռեց: Նրա կոշտացած մատները ջղային ցնցումներով խաղում եյին սլեխառն մորուքի հետ, իսկ յերերվող շրթունքների արանքից՝ նշմարվում եյին նրա առջևի գորշ ու դեղնավուն առամները:

— Սո՛ւտ ե, սո՛ւտ ե. մեզ փրկողն ելի են ոռւս բոլշևիկն ե լինելու, են Լեգրյանը...

Նրա ձայնը հնչում եր ընդոստ ու բեկբեկ:

Սրահը յերերաց. ցնծագին աղաղակներն անցան շարքից շարք:

— Հերի՛ք վեգստաս, քյաֆթառ չուն:

Վարպետ Մինասը, յերբ զգաց իր ուսին բռնեցի հարվածն, անմիջապես աչքերը վեր բարձրացրեց: Նա իր գլխավերևում տեսավ մի լիցիոներների խումբը և նրանց շարքում նաև ծխախոտը կպցնող տղային:

— Ի՞նչ եք ուզում, — հարցրեց գայրույթով վարպետ Մինասը:

— Դե՛հ, յե՛լ, չո՛ւլ ու փալասդ հավաքի՛ր զնանք:

— Ո՞ւր:

— Շուտով կիմանաս:

Վարպետ Մինասի աչքերը դառնության թախիծով ընկան Սերոբի դեմքին:

— Տեսնում ե՞ս, Սերոբ, ահա ձեր արդարությունը:

— Ձա՛յնդ, անատամ քյաֆթառ:

Հնչեց միլպետի հուժկու ձայնը և մտրտի ծայրը վզոցով փաթաթվեց Մինասի ուսին:

Մինասը, յերբ մի ծանր տնքոց արձակեց, մոտի տղաները վոտքի յելան ու շրջապատեցին Սերոբին:

— Վարժապետ ջան, մի թողնե, վարժապետ...

Սերոբը լուռ ու անտարբեր դիտում եր հայրենակիցների սարսափահար դեմքերը:

— Սերոբ, աղա, Սերոբ...

Ծերունի Սահակի ձայնի վրա միայն Սերոբը պատասխանեց:

— Ի՞նչ է, քեռի:

— Տղա, ասածո սիրուն, մի թողնե:

— Թող տանեն, նրա տեղն է— գոչեց Սերոբը բարկությամբ:

— Ծո տղա՛, վռաքդ պաքնեմ, գեշություն մի ընե, մեր վարպետն է, մի թողնե:

— Գեշություն, — շշնջաց հեգնանքով Սերոբը:

— Տղա՛, գիտես, վոր ենոր սրտեն արյուն կկաթե, դորի՞ չըս հասկընա:

Սերոբը լռեց: Նա հիշեց, վոր առաջին էամավորական խումբն իրենց շրջանում ինքր կազմեց գյուղի տղաներից: Նա այն ել հիշեց, վոր Սեթոն՝ վերջին հրաժեշտ տալիս՝ համբուրեց իրեն ճակատն ու արցունքոտ աչքերով խնդրեց— «անտեր չթողնել ու պաշտպան լինել ծերունի հորը»: Նա յերգվեց կուսակցության դրոշով, նա խոստացավ այդ... նա խոստացավ նաև նրանց հետքից գնալ, բայց...

— Լա՛վ, քեռի, — կմկմաց ամթխածությամբ Սերոբն ու անվստահ կերպով քայլերն ուղղեց դեպի միլպետը:

— Պարո՛ն միլպետ, ի՞նչ էք ուզում այս մարդուց:

— Քեդ ինչ, դու ո՞վ ես:

— Յե՛ս, — պատասխանեց սրտեղությամբ Սերոբը, — յես խնդրում եմ՝ այս ուշ գիշերին

սրան հանգիստ թողնել: Ամբողջ պատասխանատվությունը վերցնում եմ ինձ վրա:

— Ձա՛յնդ փսխեցո՛ւ— պատասխանեց միլպետը մտրակը շարժելով նրա վրա:

— Ինչպե՞ս էք համարձակվում ինձ՝ Լեռնալանջի յենթակոմիտեյի անդամիս հետ այդպես վարվել: Յես վաղը ձեզ ցույց կտամ, — պատասխանեց Սերոբը, վիրավորանքից ու զայրույթից ձայնն ավելի բարձրացնելով:

Սրահի բազմությունն ու համադրուղացիների խումբը վաղուց եր իր շրջանն առել վաղպետ Մինասին:

Նա աչքերը կախել եր գետին և զայրույթից միայն շուրթերն եր կծում:

— Հա՛, հա՛, հա՛, դու եյիր պակաս, քնձրոտ, վոր կուսակցության անունից խոսեյիր:

Քրքջաց միլպետը և նորից մտրակը շարժեց Սերոբի վրա:

— Հը, վարժապետ, եդ ինչը՞րս է, կոմիտեդ րանի տեղ չի անցնի՞:

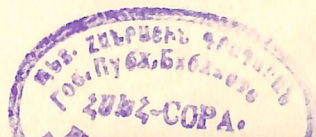
Միսակի զարմանքն ավելի զայրացրեց Սերոբին: Նրա ձայնը տարածվեց անզուսպ կատաղությամբ:

— Սա ուղղակի լրբություն է. յես խնդիրը մինչև Արևելյան բյո՛ւրոտ կհասցնեմ:

Սրահում բարձրացած աղմուկն ու իրաբանցումն անխելի դարձրին Սերոբի վերջին բառերը:

Իրար խառնվեցին քնաթաթախ ձեռքեր ու վոռեր:

Ձեզո՞ւ գոտի—2

Յերբ յերրորդ անգամ հարվածն իջավ Մի-
նասի թիկունքին, նրա աչքերն արնաւարվեցին,
ձգվեցին պիբկ մկաններն ու կոշտացած մաա-
ները սեղմվեցին բռունցքների մեջ:

Նրա ձայնը դողդողաց:

— Անիրավնե՛ր, ձեր վերջն յեկել ե. ձեր
գիվանը չատ չուտ կըլինի... Տեսե՛ք գալիս ե՛ն
մեր բոլջեիկ յեղրայրներ: Թո՛ղ կանեն ձեզ,
թո՛ղ...

Ճոճուացին նստարաններն ու սեղանները:
Գազազած բազմությունն ավելի սեղմեց իր
շարքերի մեջ վարպետ Մինասին ու փակեց դե-
պի գահ՛լիճ տանող մուտքը:

Ողբ դղրդաց ցատումի աղաղակներով «բա-
վական ե՛, հերիք ե...»:

Շարժվեցին հրացանի կոթերն ու մտրակնե-
րը: Սկսվեց մի վայրի բզկառաց ու քաշկրտոց:
Սրահը ցնցվեց: Մարդկային ալիքը աննկատե-
լիորեն դուրս նետեց Մինասին՝ սրահի հորձո-
ռուտից. նա անհայտացավ գիշերվա մթության
մեջ:

— Դեպի՛ հեռ, սրիկաներ, դեպի՛ ձեր վոր-
ջերը...

Գոռում եր դռան շեմքից միլպետը, մըտ-
րակը շարժելով անթիվ դեմքերի, դուրսների
ու յերեսների վրա:

Փոքր անց միլիցիոներները կատաղի հորն-
դոցով դուրս թռան սրահի հետին դռնից:

Սրահը խաղաղվեց:

Բազմության վրա նորից փովեց զառանցո-
ւորդու ձայնը:

— Ամմա՛ն եկան, ամմա՛ն եկան...

Դիմացի շարքում բարձրացավ կանաչի մ՛/
աղեկաուր կական: Վերջին ջղաձգությամբ
մարդը ձգեց վոտքերն ու հավիտենապես դա-
դարեց շնչելուց:

Բազմությունը լռեց:

Հեռու լեռների կատարներն արդեն նշմար-
վում էին: Վերը, կառամատույցում շողեքար-
չերի զիւ սուլոցները յերկարորեն արձագան-
քում էին ձորերում:

— Ո՛ւ, ո՛ւ, ո՛ւ...

Լուսանում եր:.

Ս Ա Ր Ա Կ Ը

Կայարանից կես կիլոմետր հեռու—յերևֆ ուղիների ճամբաժանում, այստեղ, ուր Սեդվի ջուրը չարածճի աղմուկով խառնվում է Դերեգին, գտնվում էր Գիշոյանց Յեզորի միակ մասնավոր տունը:

Այն տարիներին, յերբ «առուտուրի խերն ու բարաքյաթը կտրվեց»— ըստ ասության Յեզորի, յերբ չըջանում շատ հաճախ անհնար էր լինում քարաղ, կամ վառելանյութ գտնելը, կամ թե «ամերկա» ճաշելը, այդ բոլորը մըշտապես կարելի յեր գնել Յեզորի խանութից:

Հոգ չե, թե մի փութ քարաղն արժենա՞ր յերկու փութ վոչխարի անքաշ պանիր, յերկու գրվանքա նավթը, կամ մի արշին «ամերկան»¹ի գրվանքա կովի յուղ:

Շըջանում շատ քչերն էյին հիշում Յեզորի իսկական անունը: Բոլորը նրան «Սարակ» անունով էյին ճանաչում: Այդ պատճառով էլ նրա խանութը կոչվում էր «Սարակի դուքան»:

Նրա տան ներքին մասում գտնվում էր խանութը, իսկ վերին հարկում՝ բնակարանը:

— Արա', ես բայդաղն ընչի՞ համար ա դուքանի ճակատին կըպցրած— գարմացած իրար էյին հարցնում գյուղացիները:

Վերջին որերը՝ «Սարակն» իր տան մի մասնին իրող հյուրանոցի յեր վերածել և պատըզամբի ճակատին փակցրել մի մեծ ցուցանակ:

«Ապաստարան»

Հյուրանոց—ճաշարան

Յեզոր Գարսեվանիչ Գրիգորով:

— Տղե'րք, ես ի՞նչ ողբաթ ա, այ ձեր ջանին մատաղ, հըլա մի տեսեք, ես փչացածը հիմիկա էլ գաղթականնու կաշին տի մաշկի:

Այսպես էյին վորակում գյուղացիները՝ Յեզորի տան մեջ առաջացած փոփոխության պատճառը:

Սարակը շատ սակավախոս մարդ էր: Նա չէր սիրում «մուշտարիների հետ յերկար չանաթակել»:

— Այ աղա', եղ ի՞նչ ես ասում, հոր խեյրի հո՞ չի:

Ամեն անգամ նա մի առանձին չեշտ էր գնում այս վերջին բառի վրա ու սրտնեղած չարունակում:

— Այ դյադա, հո քու յեղնա միխակած խնձոր չեմ դարկել. ուզում չե՞ս— քեզ հառաջ բարի:

Սարակն այլևս ավելացնելու բան չունեի: Նա, կամ աչքերն էր ավելի ճալճապացնում, կամ

դեպի վեր ճախրող բեխերը մի քանի անգամ
փոխորդում:

Գաղթականների բազմությունը վաղ առա-
վոտից չըջապատել էր Սարակի խանութը:
Անսովոր աղմուկը, իրար կոխկրտոցը՝ հեռվից
յսկ աղղարարում էյին որվա առևտրի սկիզբը:

Փռնից դուրս յեկող կիսաեփ ու տաք
հացերն անմիջապես անհայտանում էյին գնորդ-
ների միջև:

Սարակը «դախլի» մոտ կանգնած միայն
փող էր հաշվում և այս ու այն կարգադրու-
թյունն անում գործակատարներին:

— Քեռի՛, ի՞նչ արժե հացի գրվանքան:

Անընդհատ ու իրար հետևից հարցնում ե-
յին հաճախորդները:

— Հիսո՛ւն մանեթ, հիսո՛ւն մանեթ վրա-
յական բոներով, — ձանձրալի միակերպու-
թյամբ կրկնում էր Սարակը բոլորին:

— Քեռի՛, չեկով հացն ի՞նչ արժի:

Այդպիսի դեպքերում Սարակը կամ վո-
չինչ չէր պատասխանում, կամ միայն մի ար-
համարհական ժպիտ էր ուղղում դեպի նորեկը
և շարունակում իր սովորական հարցումը:

— Յեղո՛ւ, ձեզ ինչ զղամ հաց ա՞ր պետք:

— Քեռի՛, սա մեկ դուլարին հաց տվեք:

Ամբիկահայ յերիտասարդի մեկը լուռ
դուլարը մեկնեց Սարակին:

— Արա՛ Հալոբ, ես մարդուն հինգ գրվան-
քա հաց քաչի:

Բացառիկ սիրալիրությամբ ժպտաց Սա-
րակը: Նա քթի տակ չչնջաց «Վաչինդոտն»
բառը և զգուշորեն դուլարը գրեց թղթապա-
նակում:

— Քեռի՛, մի քիչ հաց. ասածո՛ սիրուն մի
փողորմություն...

Յերբ մուրացկաններն դիմումներն անուա-
նելի ձանձրույթ էյին պատճառում, կամ խան-
դարում առևտրի «կանոնավոր» ընթացքը, Սա-
րակը խոժոռում էր աչքերը և սրտնեղած բա-
ջականչում:

— Դե՛հ, ռադ ըլլեք, շան լակոտնի:

Հաց դնելու հերթը հասել էր Շորագյալցի
Մարիամին:

Լաթերով կարկատած չթի հեամաչ չըջա-
դեստը հազիվ էր ծածկում նրա մարմինը: Մա-
րիամի աչքերն ավելի էյին փոս ընկել, իսկ
կուպերի տակ՝ պարզ նշմարվում էյին կապտա-
վուն չըջաղծերը:

— Քեռի ջա՛ն, ասածու սիրուն, բա ի՞նչ
անեմ, չեկից գյուման ուրիշ փող չունեմ:

Շչնջաց Մարիամը և ամոթխածությամբ
դուլար կախեց:

— Չե՛կ, — հեղնանքով և կիսաբարկությամբ
պատասխանեց Սարակը, — ըստի առուսուրի
տեղ ա, ըստի գիրիլանոց չի:

Նա սրածայր բեխերը մի քանի անգամ վո-
լորեց ու բարկությամբ մըթմըթաց:

— Այտա՛, բա ըսենց ել ողբաթ կըլի, վոր
թողում չեն մարդու իրա գործը տենու:

Կինը հուսահատ աչքերը հարեց գետին,
իսկ մոտ կանգնած մարդը գայրույթով բացա-
կանչեց.

— Թո՛ւ, յես քու հայ ասողին...

— Հի՛, հի՛, հի՛...

Սաբակի դեմքն ինքնաբաւ ծիծաղից լայ-
նացավ:

— Անամո՛ւթ, — կրկնեց նույն մարդը:

Սաբակը կարծես չլսեց, կամ չլսելու տվեց
արձակած վիրավորանքը: Նա դեմքին անսովոր
լրջություն տալով, զարմանալի սառնությամբ
շարունակեց:

— Թե իմ սիրտն ազդի հրմար ցավում չի,
բա ըստի ի՞նչ բանի յեմ: Բա տենում չե՞ք,
վոր կառավարութիւնը, վոր կառավարութիւն ա,
կարո՞մ չի իր տեղովը ես ժողովրդին հաց
հասցնի: Յես իմ տուկատ հալովը՝ ըստիան-
ընդիան հաց եմ իրուց անձամ ու ձեզ գոհաց-
նում: Բա ելի՞ շնորհակալ չեք:

— Շատ ենք շնորհակալ, ավագա՛կ:

Սաբակը նորից չլսելու տվեց արձակած
վիրավորանքն ու նախկին սառնասրտությամբ
շարունակեց:

— Բա տեսնում չե՞ք, վոր իմ թայդաչ տը-
ղերքը չիմ ղրաղ են քաշվել ու մեյդանումը մե-

նակ յես եմ մնացել: Վա՛յ իմ շաշ հալին, վոր
ձեր թավուրներին լավութին ա անում:

— Դե վոր եղբան ազգասեր մարդ ես ու
ձեր չըջանում միակն ես, — կրկին վրա բերեց
նույն մարդը, — ինչո՞ւ չես հացը ձրի բաժա-
նում, կամ մի քիչ խղճմտանքով ծախում:

Նման հարցումներ Սաբակն ամեն ոք եր
լսում: Նա այդ բոլորին այնքան եր ընտելա-
ցել, վոր առանց վրդովմունքի կրկնեց նախո-
րոք սերտած պատասխանը:

— Եդ խի՞, քո հորն եղորմի, քեխե՛ս ա՞:
Ձրլի կարծում ես թե ես չիմ կարողութիւնս
բուշումն եմ դտել:

Նա հանկարծ ձայնն ամելի բարձրացրեց.
ձեռքը դրեց ճակատին ու առանձին չեչտումով
շարունակեց:

— Ականջնիդ լեն բաց արա, ա՛յ դամադ.
ես չիմ, ինչ տեսնում ես, իմ ես հալալ քրտին-
քովն ա աշխատած ե, ես հալալ քրտինքով:

Նա այլևս չերկարացրեց վեճն ու իր սո-
վորական հարցումն արավ:

— Յեդո՛, ձեզ ինչ ղըդա՞մ հաց ա պետք:

Յերկար սպասելուց հետո՝ Մարիամը շո-
րերի անթիվ ծալքերի միջից հանեց վոսկե մի
դրամ ու անհամարձակ մեկնեց Սաբակին:

— Քեռի՛, աստծո սիրուն, դո՛նյա եսոր
հաց տուր, շիտակ յերկու որ ա հաղի նշխարք
չենք դրել բերաններս:

Սաբակը մեջիդիեն ձեռքի մեջ մի քանի
անգամ շուռ-մուռ տվեց ու մի քանի անգամ ել

դրնգացրեց սեղանին. նա անսովոր յեռանդով կարգադրեց:

— Արա՛! Հակոբ, ես կնդան տասը գրվանքա հաց քաշի:

Մարիամը հազիվ զսպեց արցունքներն ու կամացուկ շնջաց:

— Քեռի՛, բա՞ մենակ տասը գրվանքա:

Սարակն շրխոցող փակեց «դախլը», հետո ձեռքն առավ առջևում գրված համրիչն ու ամբողջ ուժով մեկ շարտեց սեղանին:

— Դե՛հ արի ու եսպետներին լալութին ա-

րա: Սարակը նախ խոսքն ուղղեց խանութում կիտված բազմությանն, ապա դառնալով անկյունում կծկված կինը, անզուսպ կատաղությամբ բացականչեց:

— Ա՛յ կնիկ, բա տեսնում չե՞ս, վոր մեջիդիեն կանթած ա, վոսկու մեջքը կոտրել ես ու հիմիկս ել ավել պահաս գլխիցդ դուրս ես տալի:

Սարակի այդչափ բարկությունն այնքան եր անսովոր, վոր անգամ խանութի ծառայողները՝ զործը թողած՝ զարմանքով մեկ իրենց դործատիրոջ ելին նայում ու մեկ ել անկյունում կծկված կնոջը:

Մարիամը ծանր հառաչեց ու հազիվ կարողացավ հենվել խանութի սեղանին: Նա սովորականից ավելի կծկվեց ու լուռ քարացավ տեղում:

— Ա՛ռ, քերա:

Հակոբը տաք հացերը շտապով դրեց կնոջ ձեռքը և արագ-արագ ավելացրեց:

— Ա՛ռ, ես կտո՞րն ել քի փեշքեշ:

Կնոջ աչքերը թաց յեղան ու խեղդող արյունքների միջից նա հազիվ շնջաց:

— Պսակիս վո՛սկին...

Նա լուռ քայլերն ուղղեց դեպի դուրս. դուռն շեմքից նա ցնցողաբար բացականչեց:

— Յարար ձեր դիվանը, յե՞րբ պիտի ըլի:

Կնոջ հետքից խանութի բազմությունը յերկարորեն արձագանքեց:

— Շուտո՛վ, քերա ջան, շուտո՛վ:

Դարձյալ առևտուրը շարունակվում եր իր սովորական կարգով:

Խանութի փոքրիկ սրահը քանի գնում ավելի յեր լցվում մարդկանցով: Հաճախորդների հոսանքը ժապավենի պես ձգվել եր կայարանից մինչև խանութ:

— Քեռի՛, ինչ կըլի կովս վիկախնես, խեղճ հայվանը յերեք որ ա ալալի երես չի տեհել:

Գյուղացու մեկը դիլ ձայնով դիմեց Սարակին. նա իր հարցումին անմիջապես պատասխան չատանալով, նույնպիսի անհամբերությամբ շարունակեց:

— Համա են ել ասեմ, քեռի, վոր կաթը շատ խնոտ ա ու ինքն ել քորփամեր ա:

— Հրմի ել կո՞վ. այ հա՛րամ ըլի եսթավուր տուտուրը:

Սարակի բարկությունը դեռ ամբողջովին չէր անցել: Նա մի արագ ու զննական հայացք նետեց գյուղացու վրա ու բոլորին լսելի ձայնով չչնչաց:

— Ա՛յ անտեր անեմ եսթավուր սիրտը:

Նրա խոսակցության յեղանակն ու տոնը մի զարմանալի ճկունություն ունեյին. նա գիտեր վարպետորեն ու հարկ յեղած դեպքում և բարկանալ ու դժգոհել և նույնպիսի արագությամբ ել մեղմանալ ու փափկել:

Սարակը չթողեց գյուղացուն յերկար ապասել. նա անմիջապես գործի անցավ:

— Ա՛յ դյաղա, վորդի ա՞ կովի:

— Հրեն դուան սընին կապած ա:

— Լա՛վ, դադեն, — չչնչաց Սարակն ու արագ կարգադրեց:

— Արա՛ Մացակ, հըլա մի ալը տուր, թե են ինչ թավուր զադ ա:

Մացակն ու գյուղացին շտապ դուրս յեկան խանութից:

Սարակը նորից իր սովորական հարցումն ուղղեց:

— Հեզո, ձեզ ինչ զգամ հաց ա՞ պետք:

Փոքր անց՝ Մացակն ու գյուղացին ներս մտան խանութ: Մացակն արագ մոտեցավ դորձատիրոջ ու ինչ վոր բան չչնչաց ականջին: Սարակը միայն «հըմ» բառն եր մըթմըթում ու աչքերի ծայրով գաղտադողի գիտում գյուղացուն:

— Ա՛յ դյաղա, կովդ ձեռաց գնացել ա, վոչ կթու հմար ա պետք, վոչ ել մսացվի:

Գյուղացին կանգնած տեղում ցնցվեց: Սարակի ձայնը թնդաց. վորպես ուռմբի հանկարծական պայթյուն:

— Տեսեք մեկ ես ավաղակին ինչեր ե առում:

Խանութում նորից բարձրացան զայրույթի բացականչությունները:

— Հի՛, հի՛, հի՛...

Հռհռում եր Սարակը:

— Ա՛յ մարդ, բա դու իսկի խիլճ չունե՞ս:

Յերբ բացականչություններն ավելի սաստկացան, Սարակը սրտնեղած դիմեց բաղմությանը:

— Թե եզղզամ սրտներդ ցավում ա, ո՞վ ա ձեր աղաքը կտրում. եդ դուք ու եդ ել են մարդը, ենա կովը դուք վիկալեք:

Գյուղացու մարմնով մի սուր կսկիծ անցավ: Նա աչքերը հարեց տարածության մեջ ու մտքով անցավ: Մեկ առ մեկ նա հիշեց, թե ինչպես Ալվանն այս գարնան ծնեց ու թե ինչպես ամեն յերեկո հանդից վերադառնալիս՝ վողջույնի տեղ՝ նա դուան չեմքից յերկար բառաչում եր: Նա այն ել հիշեց, թե ինչպես իր փոքրիկ Արմիկն ամեն անգամ այնքան յերկար դուրդուրում եր ու խաղում փոքրիկ հորթի հետ: Իսկ այժմ... նա գաղթի ճամբին, մայառուտների միջև, հողին հանձնեց իր փոքրիկ ու սեվաչյա Արմիկին: Նա ամբողջ մարմ-

հով ցնցվեց: Նրա աչքերից գլորվեցին ար-
ցունքի մի քանի ջինջ կաթիլներ:

— Ա՛յ դյադա, ի՞նչ ես իշացել ու գուքանի
միջումը ցցվել:

Սարակի բարկացկոտ ձայնը սթափեցրեց
դյուղացուն. նա աչքերը սրբեց շինելի թեքե-
րով ու անխոս մի կողմ քաշվեց:

Սարակը զարմանքով հարցրեց:

— Ղադե՛ն, թե տեղդ շատ նեղ ա, կու-
ղե՞ս կաշվի հախումը կովիդ մի փութ Ռորչալ-
վի սպիտակ դարի տամ, տար կեր, թե չես գրա
միսը ուսվիլ չի:

Փոքր անց Սարակը դառավ գեպի խանու-
թի բազմությունը:

— Ա՛յ անտեր անեմ եսթավուր սիրար.
դե՛հ արի ու ես բոլորին դիմացի...

Մի վարկյան և խանութում ամեն ինչ իրար
անցավ:

— Տո՛ր յես քու Սարակի... •

Գյուղացու ձայնը թնդաց արտասովոր
դայրույթով: Ծանր մահակն ողի մեջ մի
փտանգավոր շարժում կատարեց: Զրնգաց
խանութի առատությանց կախված մեակ լամպը
և աղմուկով թափվեց գետին:

Սարակն անմիջապես փակեց «դախլը» և
անզուսպ կատաղությամբ գոռաց:

— Արա՛ Հակոբ, արա՛ Մացակ. բա մե-
ռած եք, վոր գաղթականնին մեղ վրա ձեռք
քաշին: Տո դրանց գեսը դրկողի ինչն անեմ

ձեզ խի՞ չեր են աննամուս թուրքը դրանց տակ-
ոահան անում, վոր դեսը չգեյին:

Մացակը վարկյանի արագությամբ դուրս
թռավ խանութից ու տան պատշգամբից սկսեց
բարձրաձայն կանչել:

— Միլիցիա՛, միլիցիա՛...

— Թողե՛ք մի յես դրա...

Գյուղացին մահակը ձեռքին նորից շարժ-
վեց դեպի Սարակը:

Կշռաքարի մի հաջող հարվածով Սարակը
դյուղացուն ուշաթափ վայր գցեց գետին:

Ամբոխը շարժվեց:

Բարձրացավ արտասովոր իրարանցում և
բզկոտց: Սարակն ու Հակոբը շատ քիչ եյին
հոգում հարվածներից պաշտպանվել: Նրանք
ձեռքերն ամբողջովին մեկնել եյին գեպի դու-
րակներն ու աշխատում եյին արգելել հացերի
ու ապրանքների թալանը:

Անչափ դայրույթից Սարակը մի գլուխ
այն եր գոռում:

— Արա՛ Հակոբ, արա՛ շան վորդի, թողիլ
մի տանեն ե...

Բոռնցքների տարափից չլմել ու գազադ-
վել եր մանավանդ Սարակը: Նա խելագարի
պես անընդհատ՝ դարակների յերկարությամբ
իրեն այս ու այն կողմն եր նետում: Անզուր
կատաղությունից նա վոչ միայն ձեռքերով ու
փոտքերով եր հարվածում, այլև ատամներով՝
սրա-նրա թեքն ու ձեռքերը կրծոտում:

Հակոբի ձայնն այլևս չեր լսվում. նա՛

Համատարիմ՝ շան պես՝ ուժասպառ ձգվել է՝
«դախլի» առջևում:

Սաբակը մեն-մենակ դեռ չարունակում էր
դիմադրել: Նա այս անգամ սուր ատամները
մեխել էր մի կնոջ թևքի մեջ ու յերկու ձեռքով
պինդ բռնել հետ խլած հացի կտորը: Կինը
մղկաում էր սաստիկ ցավից:

Բռնեցքի անկերջ հարվածներն իջնում ե-
լին Սաբակի գլխին: Նա պինդ կպել էր կնոջ
թևքից ու վոչ մի կերպ ձեռքից բաց չէր թող-
նում հետ խլած հացի կտորը:

«Տղաների» ու միլիցիոներների խումբը՝
Մացակի հետ ներս ընկավ խանութ: Մտրակ-
ների վզոցը և հրացանի կոթերի հարվածնե-
րը բազմությունը սեղմեցին մի կողմ: Ճրո-
ճրոացին դառակները, խանութի ապակիները
դրնդոցով թափվեցին գետին: Վտտքի տակ ան-
ցան մանուկներ ու կանայք: Բարձրացավ մի
վայրի խուճապ ու խելակորույս փախուստ:

— Տղա՛ ՄՆո, — կարգադրեց խմբի ալա-
դը, — հլա մի շուտ, մեյդանից դուրս քաշի են
շան վորդու կովը:

Շատ չանցած խանութում դադարեցին ի-
րարանցումն ու քաշկրտոցը: «Տղաների» և
միլիցիոներների դինված խումբն առաջն արած
տանում էր խռովարարներին: Գլխիկոր ու
ձեռքերը մեջքին կապկապած չարքի առաջից
պնում էր կովատեր գյուղացին:

Սաբակը մեն-մենակ կանգնել էր խանութի
չեմքում:

Դարակները դատարկ ու ջարդված, ալյուրն
ու բրինձը ձյունի պես հատակին փռված, հա-
ցի փչրանքներն ու կշռաքարերը ցաք ու ցրիվ,
համրիչի ճաղերը ծամոված ու դուրս ընկած,
«դախլը» բաց ու դատարկ...

Սաբակի գոռնատ հայացքը՝ խանութի տե-
րևաթափ պատերի միջև՝ անվերջ պտույտներ
եր գործում: Յերբ նրա աչքերն ընկնում էյին
բաց «դախլին», նա կանգնած տեղում, ամեն
անգամ խելադար ցնցումներ էր գործում
ու վայրի թառանչով կրկնում:

— Արա՛, տարան ե՛, վո՛ւյ, արա, տա-
րան ե՛...

ԽՄԲԱՊԵՏ ԳԵՎՈՐԸ

— Լա՛յ, լա՛յ հոգուդ մեռնիմ
լա՛յ, լա՛յ բոյիդ մեռնիմ...

Կես գիշերին, հյուրանոցի՝ դեպի կայա-
րան նայող ապակեծածկ պատշգամբից՝ հըն-
չում եր գուռնայի գիլ ձայնը:

— Ծո՛, չալեք, չալեք, յես ձեր հոգուն
բիլա մեռնիմ:

Վոգևորում եր գուռնաչիներին ալեպքուլցի
հայտնի Գևորը և ամեն անգամ խոսքի վեր-
ջում ավելացնում:

— Իդդոնք բիթուն մեզի համար մեռած
բան և:

Ներքև, պատշգամի տակ և փռան շուրջը
գլուխների, վոտքերի ու ձեռքերի մի խառնա-
րան եր ներկայացնում գաղթականների այն
խումբը, վոր այլ տեղ չէր գտել գիշերելու:

— Նանի՛, մրսում եմ, ծածկի՛:

Եչնջում եր մարդկային այս մսագնդի մի
փոքրիկ մասնիկը:

Մեծ չէր Գևորի հետ քեֆ անողների խում-
քը— ընդամենը չորս հոգի էյին նրանք՝ ինքը
խմբապետ Գևորը, գավառական դատախազ
Ստեփանյանը, փոխ-գնդապետ Խանֆերովը և
գավառային կոմիտեյի անդամ Հովակը:

— Ծո՛, ուղ եղեք, իչու ձագեր:

Խմբապետ Գևորը հանկարծ տեղից մի
դատկում գործեց ու մուրացիկների խումբն
սաստիճանների վրայից հռնդոցով նետվեց ցած:

— Ես լրբերը չեն թողնի, վոր գոնե ես-
տեղ մարդ հալալ հաց ուտե:

Գևորը բարկությունից մի քանի անգամ
վոլորեց սրածայր բեխերն ու նորից նստեց տի-
ղում:

— Գևոր ջան, թող, դրանց հերն ել անի-
ծած. ի՞նչ ես քեֆներս հարամում,— վրա բե-
լեց Հովակը գինու բաժակը ձեռքին ճոճվե-
լով,— այս բաժակով խմենք մեր պանծալի
սուրճնորդ Ռուբեն փաշայի կենացը:

— Ուռռա՛, ուռռա՛, տո՛ւշ...

Գևորի աչքերն ինքնագոհ բավականու-
թյունից ժպտում էյին, իսկ ձայնն արձագան-
քում հեռուներում:

— Շալախո՛, չալախո՛...

Համաչափ ծափերի տակ, փոխ գնդապետ
Խանֆերովը՝ գինու լի շիշը գլխին՝ պարում
էր «չալախոն»:

Թզխադրամների կապուկները— չեկերն ու
վրացական բոնաներն թափվում էյին գուռնա-
չիների գեմքերին ու գլուխներին:

Դանակները համատակտ զարկերից զրընդում եյին նաև գինու շշերը, իսկ ներքե—պատշգամբի տակ՝ ավելի եյին սաստկանում մարդկանց տնջոցներն ու զայրույթը:

— Մ'յ քանդվի ու բնաջինջ ըլի ես տեսակի իշխանությունը...

Գինու բաժակը ձեռքին, Գևորդ հանկարծ վեր ցատկեց տեղից:

— Եքստրա խմենք մեր վերդենի հերոս խանութի կենացը:

Նորից գլուռնան նվագեց յերկարատև «տուշը»: Կարճ դադարից հետո Գևորդ շարունակեց:

— Տղե՛րք, ես բաժակով խմենք մեր սիրելի խանութի կենացը:

Գևորդի ձեռքը ճռճաց ողում. նրա ձայնն հնչեց ավելի բարձր:

— Թե ինձի կհարցնեք, մեր բանակի մեջ հեջ եսոր պես հերոս չունինք. խանութով ու վեդի... Տեսա՞՞ք, տղեն ինչիս լացացրեց թուրքի մերը:

— Ուռռա՛, տո՛ւշ...

Ծանր ու լրջախոհ վրտքի յելավ Հովակի:

— Ճի՛շտ է, պարոնայք, այսպիսի հերոսներ մեր բանակը քիչ ունի: Սակայն և այնպես, թույլ տվեք մի ավելորդ անգամ դրվատել նրա իսկական արժանիքը:

Առանձին վրդումով Հովակը շարունակեց:

— Լինել անխնա, ահա մեր նշանաբանը, մեր կուսակցության սրբազան պատգամը: Ե՛ս

ժրոջ հիմնահատակ ու բնաջինջ արեց թշնամու ապստամբ գյուղերը, հրի ու սրի մատնեց այն բոլորը, ինչ դեմ էր յելնում մեր քաջարի բանակի հաղթական արշավին: Վեդիի հաղթանակը մի նոր դրվագ ավելացրեց մեր հերոսամարտի ու գոյամարտի պատմության մեջ: Կեցցե՛ խանութերովը, կեցցե՛ մեր քաջարի բանակը:

— Տո՛ւշ—տո՛ւշ, ուռռա՛...

Գինու թմբիրն իջել էր նրանց դեմքերին: Քեֆ անողների ձայները աստիճանաբար խռուպոտանում եյին: Ճոճվում եյին արբելու գլուխներն, իսկ համբույրներն՝ ել ավելի կրկնապատկվում:

Սեղանի շուրջը տիրում եյին միայն մասնավոր խոսակցությունները:

Իրար թևախառն, սեղանի մի կողմում զրուցում եյին դատախազ Ստեփանյանը և յոխս—գնդապետ խանութովը: Ստեփանյանը հանգիստ չէր տալիս խանութովին:

— Կոյ՛յա՛, ճիշտն ասա, ի՞նչ արիր այնքան չալթուկն ու ցորենը: Միթե՞ այդ բոլորը մենակ մարսեցիր:

— Քեզ պես լավ տղաների հոգուն մեռնիմ, ինչո՞ւ մենակ:

Խանութի գլուխը ճոճվում էր ժամացույցի սլաքի պես, իսկ գլուռնայի ձայնակցությամբ խմբապետ Գևորդը շարունակում էր իր խռպոտ յերգը:

«Որ եղել է, որ եղել է,—

ճերմակ Համոն խելոել է...»:

Հյուրանոցի ծառան շտապ մոտեցավ Գևորգին ու հայտնեց.

— Պարոն՝ խմբապետ, կամիսարն ասըմ ա— կարալ չեմ գա, չունքի ինձ մօտ ել քեֆ կա, պարլամենտի անդամնին ու Վրաստանի կոմիսարը կշտիս են. ասում ա, թե ուզում են թող իրանք դան:

Գևորդը դադարեց յերգելուց:

Դինու շէրն ու բաժակները ցնցվեցին. Գևորդի բռնեցքը զայրույթով իջավ սեղանին:

— Դե՛հ ուղ, իշշո՛ւ ձագ...

Շառագունեց Գևորդը. նա արնաւիւալած աչքերն սլտտեց սեղանի շուրջն ու հանկարծ վեր թռավ տեղից: Նրա ձայնը կերկերաց:

— Ինձի խմբապետ Գևոր չըսեն, թե յես ենոր հարը չանիծեմ:

Գևորդը մի վայրի թառանչ արձակեց ու բազեյի մագիլների պես ճանգերը փռեց սեղանին: Սփռոցի հետ զրնգոցով գետին թափվեցին՝ բաժակները, գինու լի շէրն ու ավսենները:

— Գևորգ ջա՛ն, ինձի թաղես, Գևորդ ջա՛ն, հոգուդ սատկեմ...

Անոգուտ եր տղաների հորդորը:

Գևորդի վայրի թառանչը արձագանքում եր հեռուներում ու ավելի սաստկացնում շներէ գիշերային կաղկանձը:

Հյուրանոցի ծառան քնաթաթախ աչքերով

հառել եր Գևորդին ու ապուշ կանգնել գատարկ սեղանի առջև:

Ծառան հանկարծ մի անսովոր ճիչ արձակեց ու կանգնած տեղում յերերաց: Գևորդ ձեռքը ճռճուաց ու ապտակի մի ուժգին հարված իջավ նրա դեմքին:

— Գևոր ջա՛ն, Գևոր ջա՛ն:

Գևորդը միայն իրենն եր կրկնում:

— Ինձ խմբապետ Գևոր չըսեն, թե յես ենոր հարը չանիծեմ:

Գևորն այլևս վռչինչ չեր հիշում: Նրա կիսաբաց աչքերը և հաստ շրթունքները դողդողում էին: Մատուղերի մի քանի ողային կրակոցի հետ, նա նորից մի թառանչ արձակեց ու ծանրացած գլուխը դրեց մաղուների և արմունկների վրա:

Շատ չանցած, նա կրկին վեր ցատկեց տեղից ու արյունակալած աչքերը սլտտեց սեղանի շուրջը:

— Ռախի, չուտ ուրի տվեք...

Գևորդը դատարկեց ողու լի շիշն առանց աչքերը ճպելու:

— Վա՛յ, վա՛յ...

Աստիճանների վրա մի սուր ճիչ բարձրացավ: Ողու դատարկ շիշը մխրձվեց մուրացիկներից մեկի դեմքին:

— Անուշ եղավ, Գևոր ջան, անուշ: Անուշ, տո՛ւշ, տո՛ւշ...

Ձուռնայի ականջ խլացնող ձայնն այս անգամ թնդաց ավելի յերկար:

Ավելի համեստ եր անցնում քեֆը հյուրանոցի վերջին սենյակում: Դեմքերն ու առարկաները խարխափում էին ծխախոտի և թիթեղյա վառարանի ծխի մեջ: Դեպի ձորը նայող սենյակի միակ լուսամուտը քրտնել էր: Ապակիներին քաշած հին լրագրների վրա նստել էր ամիսների գորշությունը և դեղնությունը: Իսկ ցերեկներն այդ թղթերի վրա նույնիսկ նշմարվում էին ճանճերի ասեղնապտույտ հետքերը:

Նավթի հասարակ ճրագը բարակ չղթայով կախված էր առաստաղից: Նա հաճախ ճռնվում էր, յերբ սենյակում բարձրանում էին՝ աղմուկը գարմոշկայի ու յերգի ձայնը: Ժանգից կերված չղթայի վրա բազմել է հինավուրց փռչին, իսկ սարդը վաղուց հյուսել էր այնտեղ իր վոստայնը: Թիթեղյա լուսամուտի վրա խանգարում էր ճրագի լույսը թափանցել այնտեղ, ուր ազատ շարժվում էր սենյակի թանձր ծուխը:

Մշտապես ճռնվող ու ճռճռան յերկու թախտերի արանքում՝ հագիվ էր տեղավորվել փոքրիկ սեղանը: Ուտելիքներն, ափսեներն ու դինու չէրը ծածկել էին խառնի խուռն սեղանի ամբողջ յերեսը: Իսկ դեպի դուռը տանող սենյակի անկյունում գինու դատարկ չէրը շարվել էին զորասյունի պես:

Վաղ յերեկոյից սկսվել էր կերուխումը, ոսկայն քեֆ անողների դեմքերին նկատելի չէր դինու թմբիրը:

Թախտերից մեկի վրա նստել էին՝ ընկեր Լևոնը՝ կավբյուրոյից, բանվոր Վաղարշը՝ Արմենկոմից, իսկ հանդիպակ թախտին՝ լուռ ու մտադրաղ՝ Լուվա բոլշևիկյան կոմիտեյի քարտուղար Արսենը և մեքենավար Յեղիշեն:

Ամեն անգամ, յերբ դադարում էր յերգը և լուռ գարմոշկան՝ Լևոնը լրջախոհ հայացքը մեխում էր դիմացիների վրա ու շարունակում խոսքը:

— Այսպես, ուրեմն, ընկերներ, ձեր առաջին ու հիմնական սխալն այն է, վոր դուք կուսակցական աշխատանքը հիմնականում փոխարինել եք զեմստովոյով:

Դանդաղ ու համառորեն իջնում էին Լևոնի բառերը. սենյակը լսում էր քարացած լուռ թյամբ:

— Ձեր յերկրորդ սխալն էլ այն է. վոր դուք վորոշել եք Լոռում հեղաշրջում կատարել՝ առանց հաշվի առնելու, տվյալ մոմենտում, արտաքին քաղաքական պայմանները: Ահա մեր հանձնաժողովի յեղրակացությունը՝ ձեր հիմնական սխալների մասին:

Լևոնը մի պահ լռեց ու սպասողական հայացքը դամեց Արսենի վրա:

Վաղարշը նստած տեղից բաղխեց լուսամուտի ապակին:

Սխալը դուռն մոտ մեկ անգամ հագաց ու շտապ ներս մտավ սենյակ:

— Ընկեր Սխալ, բարի յեղիր այս չէրը

վերցնել, — դիմեց Վաղարշը և հեզնանքով ա-
վելացրեց, — միայն տես-չհարբես:

Սիսակը ժպտաց. նա զինվորականին հա-
տուկ ճարպկությամբ յերկարաճիտ կոշիկներէ
կրունկները դիտմամբ իրար դարկեց, ապա սե-
ղանից վերցրեց յերկու լի շիշն ու անխոս դուրս
յեկավ սենյակից:

— Տե՛ս, գինու հետ շշերն ել դեն չածես:
Սիսակի հետքից նախկին հեզնանքով բացա-
կանչեց Վաղարշը:

Արսենը լուռ ու մտախոհ ավելի յեր սեղմ-
վել տեղում: Նա յեղջուրավոր ակնոցներէ
միջից անվերջ թարթում եր աչքերն ու ամեն
անգամ դուրսագողի մատներով սղում փոք-
րիկ ու սրածայր միրուքը, իսկ ամենից հաճախ
նշ՝ գլխի յերկար ու ցրիվ մազերը հետ եր
դցում ճակատից:

— Բայց չե՞ վոր, — առանձին շեշտով սկսեց
իր խոսքը Արսենը. — ներկայումս Հայաստանը
գրադված է թյուրքիայի հետ պատերազմով,
իսկ Վրաստանը գտնվում է բուլղարիկյան Ադըր-
բեջանի անմիջական հարևանության մեջ, ու-
րեմն յերկու կողմից ել անվտանգ է Լոռին:

— Բոլորովին ել չե, — նախկին սառնու-
թյամբ շարունակեց Լեոնը — մենչևիկյան
Վրաստանը, ոգտվելով Հայաստանի ներկա
վիճակից, Լոռին խաղաղացնելու պատրվակով
անմիջապես կգրավի այն:

— Ճիշտ է, — շշնջաց մեքենավար Յեղիշեն
ու գլուխը կամացուկ հենեց արմունկներին:

— Ահա՛ թե ինչու, — շարունակեց Լեոնը, —
մենք առայժմս գրադված ենք Ադրբեջանում
գլխավորապես հեղափոխական կարգն ամրաց-
նելու և հակահեղափոխության մնացորդներն
արմատախիլ անելու գործով, իսկ Հայաստա-
նում՝ մեր ամբողջ աշխատանքը ներկայումս
ընթանում է մոտակա հեղաշրջումը գլխավորե-
լու ուղղությամբ:

Պատշգամբում Սիսակն յերեք անգամ հա-
զաց ու յերկու հետ ել դուռը բաղխեց:

Ռուսական դարմոշկան խաղաց Յեղիշեյի
ձեռքերում, իսկ Արսենը բարձրաձայն զլեց
«Յստուց ունեք, ենդուց ունեք...» յերգը: Բո-
լորի դեմքերին իջավ մի ակամա ժպիտ, գինու
րաժակներն իրար առան չրխկոցով. իսկ Վա-
ղարշը վրաքի կանգնեց՝ բաժակը ձեռքին,
ճոճվելով:

Սիսակը լուռ սեղմվել եր պատշգամբից
դեպի ցած տանող աստիճանների ճաղերին ու
լուսիք կախել բակի մթության մեջ:

Ներքև — բակում շարժվում եյին յերկու
մարդկային ստվերներ: Նրանց ձայնն աստիճա-
նաբար մոտենում եր ու ավելի լսելի դառնում:

— Սուս, լսո՞ւմ ես, — շշնջաց նրանցից ա-
ռաջինը:

— «Մեծ մաման» են յերգում, Ղուկաս, —
պատասխանեց յերկրորդը:

— Բոլորովին հավատալիս չի գալիս, վոր
այդ սրիկաները ժողովը հյուրանոցում նշանա-
կած լինեն:

— Յես ել եմ կարծում: Մեր Սիսակը քի:
առաջ լուր բերեց, վոր հյուրանոցում կասկա-
ծելի մարդիկ չկան:

— Յես միայն այսքան կասեմ, — չչնջաց նո-
րից առաջինը, — ու թե կուզես գրազ ե ել կը-
գամ, վոր եղ անպիտաններն ես անգամ ել գըլ-
խըներիս ոյին են խաղացել և իսկապես ժողո-
վը նշանակել Ուզունլարում:

— Այ տղա, — պատասխանեց յերկրորդը, —
բա հո հիմար չե՞ն, վոր հյուրանոցում ժողով
նշանակեն. դա իսկի խելքի մոտ բան է:

Հեռու մթության մեջ յերկար՝ րեն տա-
րածվեց սուլոցի ձայնը:

— Դե՛հ, գնանք, մեզ են կանչում. սատա-
նայական բան ե, ո՞վ գիտե, թերևս հետքը
գտնվել ե:

— Ղուկա՛ս, բա Սիսակին ձայն չտա՞նք:

— Չի՛ ուզի, թող մնա այստեղ, կարող ե
միլլպետը բարկանալ:

Սիսակը պատուհանի տակ նորից մեկ ան-
գամ հազաց ու յերկու անգամ ել բաղխեց լու-
սամուտի ապակին:

Դադարեց դարձուկան և լռեց «մամայի»
յերգը:

Կարճ լուսթյունից հետո Լեոնը շարունա-
վեց:

— Փոխանակ կուսակցական ղեկավարու-
թյունը գյուղըջիջներում ուժեղացնելու և
գաղթականության տարերային շարժումը
հեղափոխական հունի մեջ դնելու...

— դրա փոխարեն, — վրա բերեց զայրույ-
թով Վաղարշը, — վերջերքս պրավալը պրա-
վալի հետևից ե տեղի ունենում: Հագիվ եյինք
կարգի բերել «Լոռվա Գյուղացիական Ձայնի»
տարածումը — խայտառակ կերպով տապալե-
ցին, իսկ Ուզունլարի բջիջը՝ յերեկ միայն
ամբողջ կազմով ձեռքակալվեց:

Ծանր հուզմունքից դողում եր Արսենի ստո-
րին շրթունքը. յերկար մագեքն ընկել եյին նրա
նակատին՝ անկարգ ու խճիվ:

— Ճի՛շտ ե ձեր նկատողությունը, — պա-
տասխանեց Արսենը դողդոջ ձայնով, — մեք
վերջին անհաջողությունների մասին:

Նրա ձայնն աննկատելիորեն ու աստիճա-
նաբար բարկության եր փոխվում:

— Սակայն թույլ փեք ասել, վոր մեր
կոմիտեն՝ գեմստվոյի աշխատանքների նկատ-
մամբ ձեր տեսակետը չի բաժանում:

Դիմագծերի անհանգիստ խաղը ցույց եր
տալիս Արսենի անչափ գրգռվածությունը:

— Մի՛ք մոռանա, — կարճ դադարից հետո
Արսենը շարունակեց նախկին գրգիռով, — վոր
նույն գեմստվոն, վորի մասին դուք այնքան
թյուր կարծիք ունիք, հենց նույն գեմստվոն
եր, վոր իր վերջին համագումարում ընտրեց
և, վոր իր վերջին համագումարում ընտրեց
«Լոռվա Գործադիր կոմիտե» չըջանի բոլոր հե-
ղափոխական տարրերից և վորոշում հանեց՝
հայտարարել Լոռում խորհրդային իշխանու-
թյուն: Մենք պարտավոր ենք այդ վորոշումը
կատարել և շարժումը ղեկավարել: Ահա և
ժողովի վորոշումը:

Արսենը ծոցից հանեց արձանագրության
թերթը և լուռ մեկնեց Լեոնին:

Գոռն առանց նախազգուշացման բացվեց
ու ներս մտավ հյուրանոցի ծառան:

Շփոթված դեմքերը գետին առան, իսկ
Արսենի ձեռքը մնաց անշարժ ու սեղանին հե-
նած:

— Աղա, ելի գինի բերեմ:

Ծառան մի խուզարկու հայացք գցեց սե-
ղանի շուրջն ու աչքերը մեխեց արձանագրու-
թյան վրա:

— Բե՛ր, — կարգադրեց Վաղարշը զայրույ-
թով:

— Աղա, ելի՞ երկու բուտիլկա:

— Այո, յերկու բուտիլկա:

Ծառան հայացքը չեւ հեռացնում արձա-
նագրությունից, նրա աչքերում փայլեց ար-
տասովոր ուրախությունը:

Լեոնը ձեռքով զգուշորեն ծածկեց արձա-
նագրությունը. սենյակը լուռ եր:

Ծառան նորից հարցրեց:

— Աղա, ելի՞ են կարմրից:

— Ասացի այո՛, ել քանի զահյա տանես, —
պատասխանեց բարկությամբ Վաղարշը՝ ձեռ-
քերը բռնեց դարձնելով:

— Լավ, աղա, ել ի՞նչ յես բարկանում:

Ծառան լռեցյալն դուրս յեկավ սենյակից:
Հայացքներն իրար առան խորհրդավոր
բուռնությամբ: Սենյակում իջավ կասկածն ու մա-
տալուտ վտանգի հնարավորությունը: Յեղիշը

վեր ցատկեց տեղից ու այլապիսի բացական-
չեց:

— Ո՞ւր կորավ են անպիտան Սիսակը:

Սիսակը սենյակում արդարանում եր:

— Ներքև թաղադան մարդու մի ստվեր ե-
րևաց, ընդի եյի մտիկ անում, բան չկա, ծա-
ռայից վախել միք, յես ըստի յեմ:

Փոքր անց, յերբ սենյակը նորից խաղաղ-
վեց, Լեոնը շարունակեց:

— Այն ժամանակ, մենք ստիպված ենք
ձեր կոմիտեն ցրված համարել:

— Այդ ձեր իրավունքն է, — դժկամությամբ
չնշաց Արսենը և նստած տեղում իրեն ավելի
հավաքեց:

— Իսկ դու, Յեղի՞շ:

— Յես կողմնակից եմ կուսակցության
դժին, յես յենթարկվում եմ ձեր վարչմանը:

— Այդ դեպքում, Յեղիշ, — հարեց Լեո-
նը, — նախքան նոր քարտուղարի ընտրությու-
նը, վերջինիս պարտականությունների կատա-
րումը քեզ ենք հանձնարարում:

Ապա դառնալով դեպի Արսենը՝ շարունա-
կեց. — Իսկ դու, Արսեն, գործերդ հանձնիր և
անմիջապես ուղևորվիր Թիֆլիս՝ Կավբյու-
րոյի տրամադրության տակ:

Սիսակը նորից բաղխեց պատուհանն, այս
անգամ ավելի յերկար ու ավելի համառ:

Բոլորը վտառի յերան: Բառերի տեղ լուռ
աչքերը խոսեցին: Պատշաճաբի հետին դռնից
նրանք մեկիկ-մեկիկ ցած իջան ու Սեզվի ափե-

ըով անհայտացան Հագվա ձորերի մթության մեջ:

Պատշգամբի աստիճաններից Սիսակը չնչապատառ կանչում էր:

— Բռնեցե՛ք, բռնեցե՛ք...

— Շո՛ւտ ասա, ո՞ւր փախան ա՛յն սրիկա-ները:

Պատշգամբի աստիճանների մոտ, միլպե-տը, զայրույթից շուրթերը կրծելով, հարց-նում էր Սիսակից:

— Հըրեն դըբա դենը...

Սիսակը ձեռքն ուղղեց մթության մեջ ու շտապ ավելացրեց:

— Դե՛հ, յեգին, հասեք յետնիցս:

— Պատրաստ— հրամայեց միլպետը «տղա ներին»:

— Պարոն նաչալնիկ, յեա ել գա՞մ,— չչնջաց հյուրանոցի ծառան:

— Վո՛չ:

Մթության մեջ «տղաների» խումբը շարժ-վեց դեպի Ալլահվերդի տանող յերկաթգծի ուղղությամբ:

Հյուրանոցի պատշգամբում քեֆը դեռ չա-րունակվում էր:

Սեղանը նորից լիքն էր գինով և բոլոր տե-սակի ուտելիքներով. խորովածի հոտն ավելի՛ յեր բուրրում: Դադարել էյին ընդհանուր կե-նացները: Հովակը գլուխը հենել էր կրծքին

ու ռնգերից ծանր թնչոց էր արձակում, իսկ Գեորը շարունակում էր քթի տակ մոմալ իր սովորական յերգը.

«Որ եղել է, որ եղել է...

Խանֆերովն աջ ձեռքը դցել էր Ստեփա-նյանի ուսին ու միալար կրկնում էր.

— Տղի տե՛ղ է, տղի տե՛ղ. բա մեր Գեորը Զանգիբառարի ենքան վոսկիները մենակ չմարսե՞ց:

Աքաղաղների անախորժ ծուղրուղուն, չների յերկարաչուն և կաղկանձներն արձագանքում էյին հեռունեքում:

— Դե՛հ, վոր բանն եղտեղ հասավ,— նա նորից դիմեց Ստեփանյանին,— այժմ դու ասա տեսնեմ. բա դու և Հովակն Աղբաբայի ենքան թալանը մենակ չմարսեցի՞ք...

Ստեփանյանը լուռ էր ու միայն գլուխն էր շարժում:

— Տո՛, շատ լավ ել արիք. տղի տե՛ղ է, տղի տե՛ղ:

Նա աչքերը հանկարծ հարեց տարածու-թյան մեջ և արսոտանքի խորին թախիծով բա-ղականչեց:

— Ֆանտազիա՛— Բուրդոզլի՛... Ի՞նչ ո-րեր էյին, Ստեփանյան. հեյ գիտի հա՛...

Զուռնաչիները փոխել էյին յերգի յեղա-նակը և այժմ Մազմանովի գովքն էյին յեր-դում:

«Յե՛կ, յե՛կ, յե՛կ, մեկ ել տեսնիմ...»:

Ներքև՝ պատշգամբի տակ՝ խոնավ գետինն
անշուք բեռնված ությունից տնջում էր: Բազմ-
ությունը կծկի պես իրար եր սեղմվել:

Պատշգամբից իջնող աղոտ լույսերի հետ
ձյան փաթիլները խաղում էյին վետվետալով:
Թիթեռնաթև ձյունը դարձդարձիկ պարով իջ-
նում էր գետին ու ծածկում մարդկանց մար-
մինները:

Քիչ հեռու՝ Սեդվի ջուրը ծանր վշտոցով
զարկվում էր հսկա քարաժայռերին ու չորս
կողմը փռում իր խոնավ շունչը:

— Ախպե՛ր ջան, ի՞նչ կեղնի մի քիչ քաշ-
վես:

Չինվորը մի վերջին ճիգ գործ դրեց ու
սղոտոր աչքերը գցեց բազմության վրա: Գու-
հատ ու անշարժ նա արձանացել էր տեղում:

Միայն նուրբ ռնգերի յերբեմնակի շար-
ժումները ցույց էյին տալիս, վոր նա դեռ
չնչում է: Նա վիրավոր ձեռքը փաթաթել էր
չինելի փեշով և ամուր սեղմել կրծքին: Արնա-
քամ ցավից նրա ստամոքները կափկափում է-
յին: Հանկարծ նրա աչքերը մթնեցին: Նա թա-
վազվոր վայր ընկավ գետին՝ ձյան վրա:

Բազմությունը վռչինչ չզգաց:

Լուսանում էր:

Փչում էր գոռոնան տխուր «սահարին»:

Քեֆ անողներն խումբն իջել էր պատըշ-
գամբից ու ճոճվելով շարժվում էր դեպի կա-
ռամատուլյ:

Խմբապետ Գևորգը գնում էր յեթի առա-
ջից. նա ձախ ձեռքով բռնել էր գինու լի
շիշն, իսկ աջով մատուցեր: Նրա յեռքից խմբի
մյուս անդամները՝ թևքերն իրար ուսի դցած՝
որորալով քայլում էյին առաջ:

Հովակիմ հազիվ էր քարշ տալիս վռաքերը:

Թանձր մառախուղը բարձր լեռներից իջել
էր ձորերը: Այգաբացի խաղաղությունը խառ-
դարում էր միայն խմբապետ Գևորգի խաղոտ
ձայնը:

— Վա՛հ, վա՛հ, յես ձեր հոգուն իստակ
ստուկեմ, եսպես ել քեֆ կեղնե՞ր, տղերք...

— Վը՛գ, վը՛գ, վը՛գ...

Մատուցերի կրակոցի ձայնը ձորից ձոր էր
վազում ու արձագանքում հեռուներում:

— Հովա՛կ, ինձի թաղես, թե ես կենացը
չիմես, — պնդում էր Գևորգ՝ գինու լի շիշը
նրան մեկնած, — գիտե՛ս ես ինչ կենաց ե, —
վոսկի կենաց, սիրուն կենաց, մեր քաջ Սեպու-
հի կենացը:

Հովակիմ քայլում էր անզգա և չեորհիվ մի-
այն նրա, վոր ամբողջովին կախ էր ընկել ըն-
կերների թևքերից:

Անդրդվելի յեր Գևորգ. նա հարբածին
միայն հատուկ համառությամբ իրենն էր
կրկնում:

— Հո՛վակ, քեզի կրսեմ թարլե, — մառու-
ղերը մոտեցնելով նրա քունքին, — տեսնի՞ս կը,
տասնոցը փորդ կպարպեմ:

Հովակի կուրծքը հանկարծ ներս սեղմվեց.

ներառնգերից ու բերնից դուրս խուժեց զարշահոտ շփոթը:

— Բաբայի՛դ գլոռնա...

Գեորը քթի տակ մըթմըթաց ու արագորեն հետ քաշվեց:

Դադարել եր ձյունը: Արևի ցուրտ ճառագայթները ժլատորեն ընկել էյին լեռների լարձը կատարներին: Ջյան փոքրիկ հատիկները հեռվից պսպղում էյին աչք կուրացնող փայլով, իսկ վոտքերի տակ՝ փխրվում անզոր ու միապաղաղ ճոռոցով:

Խիստ սառնամանիքը՝ մարդկանց հոնքերի ու բեխերի վրա՝ ամալգամի պես ծածկում եր սպիտակ յեղյամով, իսկ վաղորդյան ցուրտը՝ թրի պես կտրում ու անդգա եր դարձնում ականջ ու քիթ:

Գաղթականական խմբերն արդեն չարժման մեջ էյին: Հյուրանոցի պատշգամբի տակ յեղած բազմությունն ևս դուրս եր նետվել իր թազստոցից:

Վերավոր զինվորն ու մի մանուկ միայն մնացել էյին անչարժ ու կառչել գետնին:

Անցել էյին դործի նաև խնամատարության մինիստրության տեղի աշխատակիցները:

— Արա՛ Ստեփան, ես քանին ելա՞մ, — հարցնում եր դիահավաքներից մեկն իր ընկերոջ:

— Տասը, Գիքոր ջան, տասը. հըրա ես զղամ կան ստանցու տակին: Դե՛հ, յեղին:

ԲԱՏՈՆՈ ՎԱԼԻԿՈՆ

Որվա հերոսն եր՝ մենչեիկյան Վրաստանի լիազոր ներկայացուցիչը Լոուիա Չեզոք գտնում:

Վաղ առավոտից՝ գլուղացիների և մանավանդ զաղթականների ստվար բազմությունը շարժվում եր դեպի Ալլահվերդի՝ Թիֆլիս մեկնելու թույլտվություն խնդրելու համար:

Մարդկային հոսանքն ալիք-ալիք զարնելվում եր անհաղթելի պատվարի — կոմիսարիատի աստիճաններին ու անհուսորեն ցրիվ դալիս պատշգամբի տակ, առվի յեղերքին, հրապարակում, լյնելով ձորերն անասելի ժխորով:

Սպասումներն ու յերկար հերթերը դառել էյին սովորական յերևույթ: Գլուխների անհանգիստ ծովը՝ սպիտակ ֆոնի վրա՝ յերերվում եր ու ճոճվում մինչև ուշ յերեկո:

Փոքրիկ հրապարակը դղրդում եր զանազան բարբառներից: Խմբակն զրույցների մեջ լուռեցիների ձայներն ավելի բարձր էյին հընչում, ավելի համարձակ:

— Արա՛ Սերգէի, բա եսե՞նց ել որենք կըլի-
իրեք որ ա մեր խիզանին ուզու՞մ էմ տանեմ՝
քաղաք դոխտուրի կուշտ ու կարում չեմ մի
թղթի կտոր ստանամ:

Ուղունլարցի Սերգին ցրտից կուշ եր յե-
կել կոմիտարիատի պատշգամբի տակ ու սեղ-
մը վել պատին: Նա մորթու յերկարածամ փա-
փախն ավելի յեր իջեցրել հոնքերին ու ձեռ-
քերն առել շինելի թեւքերի մեջ:

— Վա՛յ քու շաշ հալին, — վրա բերեց հեգ-
նանքով Սերգին, — ա՛յ տղա, բա գիտես վո՞չ,
վոր լղար յեզան երեսն ել մտիկ անող չկա:
Էն փչացած Իրախլին մի գլուխ են ա ասում-
«Ռաթ մինդա եզենի, կացո, փուլի-ոքրո,
փուլի մայտա»: (Ինչի՞ս ե պետք եդ բոլորը,
այ մարդ, փող-վոսկի, փող բեր):

Լոռեցիների ռնգերից ու բերաններից յել-
նող գոլորշին անընդհատ վեր եր բարձրանում:
Սերգին փոխառփոխ փոտքերն իջեցնում ու
բարձրացնում եր: Ծակ տրեխների արանքից
նրա փոտքի մատները դուրս եյին ցցվել ու
նստել սառը ձյունի վրա:

— Հա՛, մթամ վոր պրոպուստ տվին եւ
ա ելի գլուխնիս կը յեզոտվի, — հարեց սանահ-
նեցի Ռհանն առանձին զայրույթով. — եդ
խի՛, մտիդ չի՞, վոր անցկացած ամսին Թիֆ-
լիսից գալիս՝ Սադախլովում մեզ չի՞մ պոկե-
ցին ու առներիցս վի կալան են մի քանի գըր-
վանքա ճաղն ու յերկու կտոր սապոնը: Թո՛ղ

եկ չտան, ընչիս ել պետքն ա՞ եդ թաւուր
պրոպուստը:

— Բա խուրջինը մտահան արի՞ր, — հեգ-
նանքով նկատեց Սերգին:

Ռհանն աչքերն ավելի խոժոռեց:

— Են ավազակները վերջն ել ի՛նչ՝ ասած
լինն, վոր լավ ըլի: Ասեցին՝ «Ի՞նչ իմանանք,
վոր խուրջինը Թիֆլիսում չի առած, համ ել
թե եդ խուրջինը կոմիտարի խարջ բան ա»:

Կոմիտարիատի առջևի փոքրիկ հրապարա-
կը միաժամանակ ընդարձակ շուկայի յեր վե-
րածվել: Անասունները, վոսկի դարդարանք-
ները, կապերաներն ու խալիչաները, զինվո-
րական շինելներն ու կոշիկները կաղմում եյին
սուռտրի գլխավոր առարկաները: Անշշան եր
կաթնամթերքների քանակը, ավելի սակավ՝
հացամթերքները: Տիրող Ժխորի մեջ ամենից
ուժեղ զնդում եյին ալեքսոլցիների կանչերը:

— Քեյի՛ն-քեյի՛ն ճաղը պարպավ, համով,
հոտով ճաղը պարպավ:

— Ախպեր, ուսկե՞ կուտան սա տեղ անցա-
թուղթը, — նորեկներից մեկն այսպես դիմեց
Սերգինն ու սպասողական հայացքը հարեց նրա
դեմքին:

Սերգին ձեռքի նշանով ցույց տվեց կոմի-
տարիատի շենքն ու նրա հետքից հեզնորեն
չչնջաց:

— Պոլսեն եկած ե:

Կարճ լոռթյունից հետո Ռհանը նորից
հարցրեց:

— Արա՛ Սերգի, հըլա մի պատմի տենունք են Վարդումանց Յեզորի գլուխն եղ ի՞նչ ոյ՛ն ա յեկել:

— Ել ենենց ոյ՛ն,— հարեց Սերգին պարանոցը չինելի վզնոցի մեջ ավելի սեղմելով:

— Անցկացած ո՞րն են խեղճ քյասիրի տնից՝ տակի խալիչեն, առջարն ու կթի կովը մի յա՞ք չեցին— տարան, մթամ թե թագավորական խարջը տվել չի:

— Այ տղա, բա եղ վո՞նց.— ամեն կողմից տեղացին անհամբեր հարցերը:

— Մեր Յեզորը ջլիզ քարը քափեց. ել ես ավազակ Վալիկոյի կուշտը գնաց, ել են Հայաստանի փչացած կոմիսարի կուշտ, կարացավ վոչ դործն իրուց անի. ասենք, ի՞նչ ել կարար անի, քանի վոր մեկի պոչը՝ մեկելի տակին ա:

— Յես ընդեղ էյի, վոր պրիստավ Ղարադյոզովի չափարնին եկան ու նաչարից խարջն առան,— վրա բերեց մի գլուղացի,— համա ի՞նչ կարաս անի, ո՞ւմ կարաս գանգատվի. վոր խարջը տված է: Բա բսե՞նց ել անտերութիւն կրլի. բսե՞նց ել կառավարութիւն. որը ցերեկով գան խարջն առնուն ու հետո՝ «ատկազ, շենի ճիրի մե» (ատկազ, քո հոգուն մատաղ): Այ բրիչակ րլի ու քարը քափի եսթա՛վուր որենքն ել ու ես տեսակ կառավարութիւնը:

Հասարակութեան շարքերն իրար անցան. ամեն կողմից տարածվեց.

— Ամխանակո՛ իրակլի, ամխանակո՛ իրակլի:

Կոմիսարի քարտուղար՝ իրակլի Պետրովիչն անուշադիր բոլոր գիմումներին՝ արագ քայլերն ուղղեց դեպի գրասենյակ, հետքից միայն կրկնելով.

— Забтра, забтра

Կարճ դադարից յետո Սերգին շարունակեց:

— Իսկ ինչ Հայաստանի են ավազակնին են անում, աստված թափի— աղատի: Ծերքի ուրն ելի են փչացած Ղարադյոզովն իր տղերանցի հետ դալիս ա վերի գեղն ու ասում. «Ես սհաթիս պետք ա ձեր գեղի բալչեիկնուն մեյգան հանեք, թե չե ես ա գեղը քար ու քանդեմ անում»: Դեհ գիտեք ելի, խալիսի տեղը մի խլի նեղն ա ընդնում: Վերջը գլուխնիդ ինչ ցավացնիմ, գեղի քյոխվեն ի՞նչ անի, վոր լավ յապացնիմ, գեղամիջի քյասիր-քյուսուրլի: Են սըհաթին գեղամիջի քյասիր-քյուսուրից թովջի ա անում՝ գինի, ել արաղ, ել գառն ու մի մենձ քեֆ սարքում, մթամ, թե կարենա են ավազակի սիրտը շահի: Քեֆի խորակն ել յեվելու համար կանչում ա Մազթաղին:

— Արա, եհ վոր Մազթաղին, — նորից տեղացին անհամբեր հարցերը:

Սերգին մի պահ ընդհատեց պատմութեանն ու չինելի գրպանից հանեց մախրիկայի թյունը: Նա, յերբ գրպաններն յերկար քրքրեփռակը: Նա, յերբ գրպաններն յերկար քրքրեփռակը: Նա, յերբ գրպաններն յերկար քրքրեփռակը: Նա, յերբ գրպաններն յերկար քրքրեփռակը: Նա, յերբ գրպաններն յերկար քրքրեփռակը:

— Տղերք, ո՞վ ունի ձեզանից մի խելթ թուղթ:

Մեկնած լրագրի խոշոր թերթից, Սերգէն կտրեց թղթի մի կտոր ու մնացյալը ծալեց ու դուռը դրեց գրպանը:

Մի քանի անգամ իրար յետքից ծխելուց հետո, նա կրկին շարունակեց:

— Են ելի— Արեշատանց Մազթաղին, վոր նշանածին հերոս բոլշևիկութենում բռնեցին ու գեղից մի բաշ քչեցին տարան:

— Յեղո՞:

— Յեղո ել են, վոր դու մի ասի, եղ փչացած Ղարազյոզումն աչքն ա ունենում եղ կնդու վրա ու դրա համար ել քոխովին ետ բանն առաջուց բըսբարած ա ըլում:

— Յեղո՞, յեղո՞...

— Ել ի՞նչ յեղո. դուժմանդ են որին չլիք. ինչ են կընդա հալն եր:

Նա ձայնը հանկարծ իջեցրեց ու կամացուկ չշնչաց:

— Յերկու որվա վրա են նաչար կնիկը ձեր շարը տարավ:

— Աննամո՛ւս, ավաղա՛կ...

Հորդացած գայրույթն յերկարորեն տարածվեց լուսեցիների շարքերում:

Շուկայում տիրող աղմուկը, գանազան ապրանքների գովքն ու կանչերը քանի դնում ավելի էյին սաստկանում:

— Գոմջի մածոն, կատուր հինգ մանեթ, գե՛հ, յեղին հա՛, պրծավ:

Իսկ ամենից ուժեղ կրկին շարունակվում էր դրնդալ ալեքսոլցիների կանչերը:

— Քելեն—քելեն. ճաղը պարպալ, համո՛խ—հոտոլ ճաղը պարպալ:

Սանահնեցի Ոհանն անգուսպ կատաղությամբ վրա բերեց.

— Արա, բա գեղը նամուսը ծախել ե՞ր. թե մեռած ե՞ր:

— Խի եր մեռած,— հարեց Սերգէն,— սրիստավի տղերանցից յերկուսին սպանեցին ու մինչև հիմի ել գեղի տղերքը սարերում յառաջանա են ման գալիս:

— Կոմիսա՛րը, կոմիսա՛րը...

Շարժվեց բաղմությունն ու նորից դեմ առավ կոմիսարիատի աստիճաններին:

Բատոնո Վալիկոն՝ ձեռքին փոքրիկ ձեռնափայտը խաղացնելով ու քթի տակ վրացերեն ինչ վոր յերգ մոմռալով, անցավ բաղմության միջից՝ սովորական ժպիտը դեմքին:

Նա աստիճանների մոտ մի բոպե միայն կանգ առավ, յերբ խմբապետ Գևորն յուրայինների հետ նրա առաջն յեկավ:

Բատոնո Վալիկոն սիրալիբ ժպտաց ու յերկարորեն թոթվեց նրա ձեռքը. կարճ խոսակցությունից հետո, նա ձեռնավայտով սկսեց րնդունարանի դուռը ցույց տալ ու իրար հետևից կրկնել.

— Что вы, что вы покаяйте, поминайте, господа, заходите.

Նրանք աստիճաններով արագ վեր բարձրացան: Բատոնո Վալիկոն՝ նրանց առաջինը ներս թողեց ընդունարան, իսկ ինքը մի փոքր հետ գալով, պատշգամբի ճաղերի մոտից բարձրաձայն կարգադրեց.

— Сегодня према нет. расходятся . . .

Այդպիսի կարգադրություններն այնքան էյին սովորական դառել, Վոր բաղմությունը միջ մի փորձ չարեց տեղից շարժվելու:

Կոմիսարն եր իշխան Վլադիմիր Գերմոնովիչ Վաչնաձեն, կամ տեղացիների կոչումով «բատոնո Վալիկոն»: Վրացական չերկեզկան, մինչ աչքերն իջնող բուխարե փափախն, առջևից կախված արծաթապատ սուրն ու յերկարավիզ մետաղները—վալլուն կրկնակոչիկների մեջ, ահա նրա արտաքինը:

Իրակլի Պետրովիչ թոհձեն՝ կոմիսարի անձնական քարտուղարը՝ զանգի ձայնի վրա քայլերն ուղղեց դեպի նրա առանձնասենյակ՝ կռան տակն առած թղթերի կապուղի:

Գյուղացիները նրան «ամխանակո իրակլի» էյին կոչում: Նա իր կյանքի խոշոր մասնանց եր կացրել կառավարական զանազան հիմնարկներում պաշտոնավարելով: Անցյալում նա միայն 15 տարի աշխատել եր Թիֆլիսի նախկին շրջանային դատարանում— իբրև «հատուկ և կարևոր գործերի» բաժնի վարիչ: Նա իր «անխոնջ» ծառայության համար արժանացել

եր «Աննայի չքանչանի» և «նադովորնի սովետի»—ի կոչման:

Նրա դեմքի արտահայտությունը միշտ սառն եր ու մոռյլ: աչքերի խորամանկ շարժումները կարծես միայն այս էյին ասում.

— Не проведешь, брат

Շատ քիչ կպատահեր, Վոր առանց ամխանակո իրակլիի հետ նախորդ տեսակցելու, Վորե մեկն անմիջապես դիմեր կոմիսարին, մանավանդ գյուղացիներին: Բոլորը միարեան այն էյին ասում— «յեթե իրակլին ուղենա— մնացածը դատարկ բան ա»:

— Լսում եմ ձերդ վսեմափայլություն:

Ներս մտնելով իրակլի Պետրովիչը դիմեց կոմիսարին, նախորդ խոնարհ գլուխ իջեցնելով՝ համապատասխան իրեն պաշտոնի վայելչության:

— Ի՞նչ կա գեկուցման համար, բեր նախեմ:

Բատոնո Վալիկոն՝ մեջքը ծուլորեն հենեց բազկաթոռին ու ծխախոտի ծուխը, Վորպես չատրվանի յերկու ծորակ, սկսեց դուրս թողնել ռոգներից:

— Առանձին վոչինչ. մի քանի թղթերի ստորագրությունն ու ներքին գործոց մինիստրության այս գրությունը,— մեկնելով այն արտթյան այս գրությունը,— մեկնելով այն կոմիսարին,— Վոր անձամբ ձեզ և հասցեալ գրված:

Բատոնո Վալիկոյի հայացքն աշխուժացավ, Վորպես թղթամուրի աչքերը հաջող խաղ սկսելուց առաջ:

Նա արագությամբ բացեց ծրարը և ի միջի ալոց կարդաց հետևյալը:

«...Սոսնաբերկվում ե ձեզ անձնական պատասխանատվությամբ սույնը ստանալուն պես անհապաղ և միանգամայն դադարեցնել գաղթականներին անցաթղթեր տալը. տեղական ազգաբնակչության թույլտվություններ տալու խնդրում լինել չափազանց ժլատ: Առանձնապես շրջահայաց լինել դեպի տեղի բուլչեիկները և նրանց անցաթղթեր տալիս ղեկավարվել համաձայն մեր № 13... շրջաբերականի»:

Իրակլի Պետրովիչը խորին ակնածությամբ և մեծ ուշադրությամբ լսում էր դրության ամեն մի բառը: Նա խորամանկ աչքերի տակից միաժամանակ դիտում էր կոմիսարի դիմաշարժերը, վորոնք գրության ընթերցման միջոցին՝ աստիճանաբար կնճռոտվում ու մոայլվում էյին:

— Հը, ի՞նչ կասես, Իրակլի Պետրովիչ, այս կարգադրության մասին, լավ ե չե՞:

Սովորական սառնությամբ Իրակլի Պետրովիչը պատասխանեց:

— Այո՛, կարգադրությունը չափ խիստ ե, ձերդ վսեմափայլություն:

Քարտուղարի ամեն մի բառի վրա, բառոնո վալիկոն միայն «да-с» բառն էր կրկնում:

— Լա՛վ, շատ լա՛վ, Իրակլի Պետրովիչ: Հապա այն մարդկանց նկատմամբ ինչպե՞ս վարվենք:

Կոմիսարի տոնն աննկատելիորեն բարկության էր փոխվում:

— Ի՞նչ կարող եմ ասել, կամ անե՞լ. ձերդ վսեմափայլություն: Գրությունը ստորագրել և ինքը պարոն մինիստրը, հասկանո՞ւմ եք, ինքը պարոն մինիստրը:

Հարգանքի մի առանձին շեշտ դնելով վերջին բառի վրա, Իրակլի Պետրովիչն աչքերը համեստորեն հարեց գետին:

Գուրսը՝ սպասողների թիվն աստիճանաբար ալեկանում էր:

Բոլորն՝ աչքերը հարած կոմիսարիատի պատշգամբի դռանը, անհամբեր սպասում էյին, թե յերբ պետք ե դուրս գա գրասենյակից տոխանակո Իրակլին:

Կեսորվա արևի անդոր ճառագայթներն ընկել էյին ձյունածածկ հրապարակի վրա: Մոտակա բլուրների վրա պսպղում էյին ձյունի աղամանդյա հատիկները: Լեռների կատարներից ու հեռու ձորերից փչում էր ցուրտ քամին ու մարդկանց ոնդերի ու շուրթերի վրա սառցընում շնչառությունը:

Հաղբատեցի Մացակը նոր էր իջել գյուղից: Սերգին, յերբ բազմության միջից նկատեց նրան, անմիջապես ընդհատեց խոսակցությունն ու քայլերն ուղղեց դեպի Մացակը: Նա մեծ զարմանքով հարցրեց:

— Բաջողի, բարով քեզ տեսնողին, ես վորդերահ:

— Ես ա գալս, Հաղպատից:

— Արա, բա ասում են, վոր բատնո վա-
րկոն ձեր տղերանց նեղն ա դցել. միամ թե
ասել ա. «վոր յես եզ գեղին ել պրոպուստ տալ
չեմ, չունքի չիմ գեղովի բուլչեկին յես»: Բա
եդ խի՞ ես եկել:

— Հալբաթ մի թահը կա, վոր եկել եմ:

— Արա՛, բա եդ վո՞նց:

— Ես բանը մի խլի գաղտնի ա:

— Եդ խի՞, բաջողի, յանի ինձանի ել
գաղտնի՞:

Շուկայում ամեն ինչ իրար անցավ: Ոգը
դղրդաց վայրի աղաղակներով «բռնեցեք՝
բռնեցեք...»:

Փանգրահեր տղան ճաղի մի փոքրիկ կտոր
փրցրած վաղում եր դեպի ցած: Սանահին տա-
նող կամուրջի մոտ՝ ալեպոլցիների գաղա-
ղած խումբը վտաքերի տակն առավ ու բռնեց
հերի մեջ սեղմեց տղային:

Տղայի ձայնը մարեց, լսվում էին միայն
ծանր տնքոցները: Նրա ոնգերից աչյունը հո-
սում եր չիթ առ չիթ ու ներկում ճերմակ դե-
տինը:

— Տո՛, ավազակ...

Լուսեցիների խումբն արատսովոր զայ-
բույթով ձեղքեց այնտեղ խռնված բազմության
չարքերն ու մի վայրկյանում հեռ չարտեց

գաղազած ալեքսոլցիներին:

Տղայի գլուխն այժմ իջել եր Սերգեյի
ծնկան, իսկ Մացակը ձյունով նրա քունքերն ու-
յերեսն եր տրորում: Նրա փոս ընկած ու խամ-
րած աչքերը պահ մի բացվեցին ու դեմ առան
Մացակի աչքերին: Տղան սարսափեց մի ան-
սովոր ճիչ արձակեց ու կրկին փակեց աչքերը,
հազիվ հազ շնջալով:

— Քեռի, դալաթ եմ արել... քեռի՛ ջան,
բաշխի...

Իսկ Մացակը շարունակում եր տրորել
տղայի քունքերը և միալար կրկնել:

— Վախի՛լ մի, վախի՛լ մի:

Յերբ տղան բուրոովին ուշքի յեկավ ու
չորս կողմն ամեն ինչ խաղաղվեց, Մացակն ու
Սերգեյն իրենց պաշարից մի-մի հաց ու պանրի
մի խոշոր կտոր դրին նրա ձեռքն ու քայլերն
ուղղեցին դեպի կոմիսարիատի հրապարակ:

Քիչ առաջ անցնելուց հետո, Սերգեյն նորից
իր հարցումը կրկնեց:

— Արա՛, բա եդ վո՞նց:

Մացակը նայեց չորս կողմը և կամացույց
չչնջաց:

— Այ թե բանը վոնց ա, մենակ թե մար-
դու բան չասես. հիմիկս ել մեր բջիջը վորոշեց
ա, վոր տղերքը պրոպուսկ վիկալնին Վոռնակո
և Աքոովա վրա:

— Վո՛ւյ ձեզ մատաղ, ես ի՞նչ ողբաթ ա:

— Դե՛հ յեդին, ոչերեդից կհեղանանք:

Նրանք արդեն մոտեցել էին կոմիսարիատի հրապարակին:

Բազմությունը նորից շրջապատեց նրանց: Չարմանքն ամբողջովին դեռ չէր անցել Սերգեյի դեմքից: Նա աչքերը նորից չուեց ու մի անգամ ել հարցրեց:

— Բա՛նդլի, իմ կարճ խելքով, մենակ էսքանը կարամ ասեմ, վոր ձեր բռնած գործը հիմնավոր բան չէ, եդ չները շուտով գլխի կնգնեն:

— Վայ քո փայլ շատ բլի, — հեղնանքով վրա բերեց Մացակը, — արա, հո շա՞նչ չես: Տո՛, սարսաղ, հրեն մերոնք դալիս են. եսորեգովի բատի կըլին, բա դու եդ ի՞նչ բանի ես:

— Վա՛յ քու ձենին մատաղ, յարաբ եդ որին յերբ տինք արժանանա:

Բազմության աղաղակներից ողն յերկարորեն թնդաց:

Մացակն խոսակցության ամբողջ ընթացքում՝ խուզարկու աչքերով շարունակ չորս կողմն եր նայում: Կարճ լությունից հետո նա կամացուկ հարցրեց:

— Արա՛, Սերգե՛, բա մեր Սաքանին դեսնի տեհել չե՞ս:

— Են՝ վո՞ր, Չեմսկոյի*) Սաքանին, — պատասխանեց Սերգին:

— Հա, Չեմսկոյի Սաքանին:

— Վո՞յ, քո տունը չբանդվի. բա գիտես

*) Չեմսկոյի:

վոչ — շարունակեց Սերգին, — վոր են նաչարի գլուխը մեկել որին ի՞նչ ոյին եկավ:

— Դեհ, շուտ ասա տենունք, ի՞նչ, — անհամբերությամբ ու շնչառապա հարցրեց Մացակը:

— Այ թե ինչ. գիշերվա կեսը խելի գնացած եր. հավերի թառածամ գալու վախտն եր, նոր եր լիսապեծել, վոր մին ել մեր տան աղաքից ականջս դիպավ ձենի:

— Սերգե՛, հե՛յ Սերգե՛...

Վաղ չորեքս հագա ու դուրս բլա դուռը. մին ել ինչ տեսնեմ. պրիստավ Ղաբադյոզովի չափաբնին են նաչարին աղաք արած տանուհ են: Ինչ կարեյի անեմ, են ա մի բոլ միսկասցի, վոնց վոր դու միսկասա:

Մացակը շատադունեց, նրա աչքերը վառվեցին զայրույթի փայլով. խելագարի պես նա հանկարծ պոկվեց տեղից ու առանց վորեն բառ արտասանելու վազեց դեպի ցած:

Սերգին պլշած աչքերով՝ յերկարորեն նայում եր Մացակի հետքից, մինչև վոր նա անհայտացավ դեպի Սանահին տանող յերկաթգծի ուղղությամբ:

— Արա՛, Մացակ, հլա մի կացի: Նրա առաջը կարեց յերկաթուղային կեջանը:

Մացակը կանգ առավ ու զարմանքով նայեց նրան:

— Եդ ո՞ւր. բարի, — հարցրեց կեջանը աչքերը Մացակից հեռացնելով:

— Դրբա Ուղունլար:

— Հը՛, ի՞նչ կա:

— Արա, բա իմացել ես Սաքանին...

Խեչանը նրան ընդհատեց ու կամացուիչ շնչաց:

— Գիտեմ, դրա համար ել քեզ մոտ ելի՛ր գալիս. կոմիտեն բռնաթեց, վոր առիդ նամակնին ու կազեթի նյութերն ինձ տաս ու դու ել մի քանի ուրով դեսնի երևաս վոչ:

— Բա եդ վո՞նց կըլի...

Խեչանի առաջարկությամբ նրանք դուրս գեկան յերկաթգծից ու բարձրացան մոտի մալուխները: Խեչանը ծոցից հանեց թղթի մի կտոր ու մեկնեց Մացալին:

— Տես, ես ել Կոմիտեյի հրամանը:

Մացալը լուռ ու անխոս՝ մոտի նամակներն ու նյութերը հանձնեց Խեչանին ու կամացուիչ հարցրեց:

— Բա պրոպո՞ւտ:

— Լեղվարով*), Մացալ ջան, Լեղվարով: Եղպես ա հրամայած:

Դուրսը՝ հրապարակում սպասող հասարակության ամեյի համառ ու բարձր խալն արդեն բարձրացել էր կոմիսարիատի պատշգամբը և նույնիսկ ներս մտել ընդունարան:

Խմբապետ Գևորն յուրայինների հետ վաղուց էր գրավել ընդունարանի միակ նստա-

*) Լալվարով:

խոնն ու անհամբերությունից հինգ լոպեն մեկ ժամացույց էր նայում:

— Скажите пожалуйста, как можно видеть господина комиссара.

Պառլամենտի անդամ Մարուքյանը գրասենյակ մտնելով, այսպես դիմեց կոմիսարիատի աշխատակիցներից մեկին:

— Ոչերե՛ղ, ոչերե՛ղ, — աղաղակեց պատշգամբի և ընդունարանի բազմությունը:

— Ինչո՞ւ եք անհանգստանում, պարոնայք, — վիրավորված տոնով դիմեց Մարուքյանը ներկա յեղողներին, — յես ցանկանում եմ պաշտոնական գործով տեսակցվել պարոն կոմիսարի հետ:

Բազմությունը շարունակ իրենն էր կրկնում «ոչերեղ, ոչերեղ» ու ղայրացած աղաղակում, «մենք լավ գիտենք, թե դուք ինչ պաշտոնական գործ ունեք կոմիսարի հետ»:

Մարուքյանը, նկատելով ընդունարանում խմբապետ Գևորգին, ընդհատեց անախորժ վեճը և անմիջապես քայլերն ուղղեց դեպի նա:

— Դուք ել այստե՞ղ, պարոն Գևոր, խեղ՛ի:

— Խե՛ր ե, պարոն Մարուքյան, — պատասխանեց Գևորգը տեղից վեր կենալով:

Նրանք առանձնացան սենյակի մի անկյուն ու անխելի շոուկով շարունակեցին իրենց խոսակցությունը:

— Տեսել ե՞ք կոմիսարին, — անհամբերությամբ և առաջին հերթին հարցրեց Մարուքյանը Գևորից:

— Յերեկ տեսնվեցինք, վոչինչ, խոստացավ այսօր տալ:

— Ի՞նչ փաստաթղթեր պահանջեցին:

— Միայն ամերիկյան, — Ժպտալով շշնջաց Գևորդ:

— Ինչպե՞ս ամերիկյան, հապա վորտեղի՞ց ձեզ ամերիկյան փաստաթղթեր:

Խմբապետ Գևորդ, թեանցուկ անելով Մարուքյանին, դուրս բերեց նրան պատշգամբ ու յերբ բոլորովին առանձնացել էյին, ավելացրեց.

— Միայն հիսուն ամերիկյան դոլլար, հասկացա՞ք:

Կոմիսարի առանձնատեսչակում գեռես չաբունակվում էր «գեկուցումը»: Իրակի Պետլիչը համառորեն իրենն էր պնդում:

— Ձերդ վսեմափայլութուն, անկարող եմ այդպիսի բան անել. գրությունը ստորագրել էինք պարոն մինիստրը. հասկանո՞ւմ եք:

Բատոնո Վալիկոն ջլայնությունից շարունակ հետ ու առաջ էր քայլում առանձնատեսչակում ու մի գլուխ ձեռքերը թափահարում քարտուղարի վրա:

— Յես քեզ հրամայում եմ անցաթղթերը դուրս գրել հետին թվով:

— Անկարող եմ, ձերդ վսեմափայլություն, որենքին հակառակ գնալ:

Բատոնո Վալիկոյի դիմաչարժերը ծոմը ու

վեցին ու նրա ձայնը թնդաց արտասովոր ուժգնությամբ:

— Յեթե որենքը քեզ համար այդքան սուրբ էր ու նվիրական, հապա այն ինչպե՞ս էր, վոր դու, թե ինձանից ծածուկ և թե իմ գիտությամբ արկղներով կոնյակ, վազոններով քարաղ ու զանազան գումարներ էյիր ընդունում. դե՛հ, պատասխանիր:

— Ձերդ վսեմափայլութուն...

Բատոնո Վալիկոն չթողեց նրան խոսքը շարունակել ու նախկին գրգռվածությամբ վրա բերեց:

— Լա՛վ, լա՛վ, դիտե՛մ քո միտքը, խորամանկ աղվես, — մի փոքր ձայնն իջեցնելով Բատոնո Վալիկոն շարունակեց:

— Դու դիտես, վոր յես ամեն բանում նախ և առաջ սիրում եմ պարզություն և անկեղծություն: Իսկ դու ամբողջովին թունավորված ես հին կարդերի կեղծ ու դժուժ սովորություններով: Միթե՞ դու կարծում ես, վոր յես չգիտեմ, կամ չեմ հասկանում քո փորձացավը — «Нет, брат, шалишь»: Դրա համար ել ահա իմ աղնվականի անկեղծ խոսքը՝ քեզ խոստացած տասը տոկոսի փոխարեն, այսուհետև զիջում եմ քսանը:

Իրակի Պետրովիչի մշտապես մոռյալ գեմքով մի բացառիկ Ժպիտ անցավ ու նրա աչքերն արտասովոր կերպով փայլեցին. իսկ բատոնո Վալիկոն մեծ վոզևորությամբ շարունակեց:

— Դու գիտես մեր ազգային պատմութեան
սկզբնավորութիւննից, վոր վրաց ազնւական-
նութիւնը միշտ յեղել ե առատաձեռն և այդ-
պէս ել կմնա համիտյանս—համիտյան:

Նա հանկարծ մի առանձին հեղնանքով բա-
ցականչեց:

— Այո, այդպէս ել կմնա, մանավանդ...
յերբ այդ բոլորը կատարվում ե «մեր դրացի
և բարեկամ հայերի» հաշվին. հի՛, հի՛, հի՛...
Իրակլի Պետրովիչ, այդպէս չե՞. «մեր բարե-
կամ ու դրացի հայերի» հաշվին...

Լուս եր Իրակլի Պետրովիչը և միայն
այն եր կրկնում:

— Լսում եմ, ձերդ վսեմափայլութիւն:

Բատոնո Վալիկոյի վոզեորութիւնը քանի
զնում ավելի յեր հորդանում:

— Իսկ յես այն մարդկանցից չեմ, վոր
այդպէս հեշտութեամբ անձնատուր լինեմ: Մի
թղթի կտոր, — ձեռքի մեջ սեղմելով դադանի
դրութիւնը — ահա՛ այն բոլորն, ինչ գրել ե
քո պատմական պարոն մինիստրը:

Բատոնո Վալիկոյի վոզեորութիւնը և
զայրույթը զարմանալի կերպով իրար եյին
հաջորդում:

— Ո՞վ ե նա, ի՞նչ ծագումի տեր—մի թըշ-
վառական ու սնանկ ազնւավուր. յես— թաղ-
թիս*) ազնւավուրին, յես, վոր սերում եմ վրաց
արքայական պայծառափայլ տոհմից. յես—

*) Տոհմական ազնւական:

ընկճվեմ ու գլուխս խոնարհեմ նրա ա՞ռջե...
Հի՛, հի՛, հի՛...

Իրակլի Պետրովիչը դարմանքից աչքերը
հատել եր գետին ու յերբեմն միայն ակամա-
յից գլխով համաձայնութեան նշաններ եր ա-
նում:

Բատոնո Վալիկոն կարճ դադարից հետո
նորից շարունակեց.

— Դու կտեսնես, յես հենց այսօր կերթամ
Սազախլու և ամեն բան կկարգավորեմ այն-
տեղի հատուկ բաժնի պետի հետ: Այդ բոլորը!
Թող ինձ հազարներ նստեն. ի՞նչ են քո այդ
հազարները—վոչինչ, սոյլորական թղթի կտոր-
ներ, մանավանդ, յերբ նրանց փոխարեն մեր
դրացիները կհոսեն ամերիկյան դոլլարներ և
ռուսական հնչուն վոսկիններ:

Բատոնո Վալիկոյի աչքերն յերազմական
տեսք ընդունեցին. նրա ձայնը հնչեց արտասու-
կոր մեղմութեամբ:

— Ե՛հ, Իրակլի Պետրովիչ, ինչ ուզում ես
տաա, յես կյանքիցս ավելի շատ եմ սիրում այդ
անիծված դրամները. մանավանդ ռուսականի
քաղցրախոս ձայնը:

Պատի ժամացույցը զանդեց կեսորվա ժա-
մի մեկը:

Իրակլի Պետրովիչը խոսակցութեան ըն-
թացքը փոխելու դիտավորութեամբ անհամար-
ձակ հարցրեց:

— Ձերդ վսեմափայլութիւն, ժամանակ
չե՞ արդյոք ընդունելութեան անցնելը:

— К чорту, շատ պետքս են քո այդ վոջլոտ գաղթականները, թող սպասեն, ինչքան կուզեն. նրանք այդ բոլորին սովոր են. վորքան շատ սպասեն, այնքան առատ կլինի մեր հունձը: Հայտնիր բոլորին, վոր այսօր ընդունելութուն չկա, հասկացա՞ր:

Նա արագորեն դրպանից հանեց մի նոր դլան ու սկսեց մեծ հաճույքով ծխել:

Կարճ լռությունից հետո, նա դարձավ քարաուղարին:

— Դեհ, լավ, այժմ անցնենք գործի:

— Լսիր, Իրակլի. ամենից առաջ փակցրու հայտարարություն այն մասին, վոր համաձայն Ներքին Գործոց Մինիստրության կարգադրության՝ անցաթղթեր տալը միանգամայն դադարեցված է: Ի՞նչ ես կարծում, Իրակլի, այսպես ավելի չահալետ կերթա մեր գործն, այնպես չե՞:

— Ներեցեք, ձերդ վսեմափայլություն, այդ մասին յես արդեն հոգացել եմ. յերեքոր ե, ինչ փակցրած է համապատասխան հայտարարություն:

— Շատ լավ, այժմ դառնանք յերեկվա Բարդկանց գործին: Հայտնիր նրանց, վոր այսօր յերեկոյան անցնեն քեզ մոտ անցաթղթեր ստանալու: Միաժամանակ շարունակիր իմ մատնանշված կարգով դուրս գրել անցաթղթերը: Սակայն տե՛ս, գնից վոչ մի կոպեկ պահաս: Բացի այդ՝ աշխատիր խուսափել հայկական կոմիսարի և նրա աղաների միջնորդու-

թյունից. Скажите пожалуйста, — ձայնը բարձրացնելով բատոնս Վալիկոն շարունակեց, — կարճես մեծ ծառայություն են մեզ մատուցանում, վոր նրանց ել տիրոս տանք: Այլ բան եր սկզբներում. իսկ այժմ, դա ուղղակի հիմարություն կլինի մեր կողմից:

Բատոնս Վալիկոն, ծխի քուլաների մեջ տանելով Իրակլի Պետրովիչին, կրկին հարեց:

— Լսի՛ր, Իրակլի, այսօր ինձ մոտ պետք է յինեն ընթրիքի՝ հայկական կոմիսարը, պատժենտի մի քանի անդամներ և այն յերեկվա խմբապետը: Նայի՛ր, վոր ամեն ինչ կարգին ու առատ լինի, հասկացա՞ր:

Բատոնս Վալիկոն հանկարծ աչքերը խուսուցեց ու անսպասելի արագությամբ վռոճի յելավ:

— Յես նրանց ցույց կտամ, թե ինչ ասել է ինձ հետ թուղթ խաղալ: Այն սրիկաներն յերեկ ինձ բոլորովին մաքրազարդեցին, յերկու հարյուր հիսուն դոլլար և հարյուր հիսուն ոսկու ռուսական մոսկին մեկ ժամում տարվեցի:

Նրա ձայնը բեկբեկաց զայրույթի չեչուով:

— Յե՛ս — վաղիմի Գերմանովիչը չլինեմ, թե նրանց այսօր բոլորին ել դատարկ չճանապարհեմ: Սակայն լսիր, Իրակլի, ինչ ուղում ես արա, այսօր դու ինձ պետք է փող հոսցնես:

— Ձերդ վսեմափայլություն...

— Վո՛չ մի խոսք, — ընդհատեց բարկու-
թյամբ Վալիկոն, — թեկուզ մեռիր, բայց ան-
պայման փող հասցրու:

— Ձերդ վսեմափայլություն...

— Ասացի քեզ՝ վոչ մի խոսք:

Ծանր հուզմունքից բատոնո Վալիկոյի
չթունքները դողում եյին. նրա ձայնը հնչում
էր անսովոր բարկությամբ:

— Լա՛վ, անհոգ յեղիր, տվածդ գումարը
կվերադարձնեմ տոկոսով. ել հո բան չունե՞ս
ասելու:

Լուռ եր Իրակլի Պետրովիչը:

Փոքր դադարից հետո, բատոնո Վալիկոն
խորհրդավոր ձայնով շնչաց:

— Իրակլի՛, այն բժշկի կնոջ, վոր յերեւ
որ է սպասում է անցաթղթի, հասկանո՞ւմ
ես, կաշխատես, վոր նույնպես ներկա լինի ըն-
թրիքին...

— Լսում եմ, ձերդ վսեմափայլություն. —
պատասխանեց Իրակլի Պետրովիչն ու թղթա-
պանակը կռան տակն սունելով քայլերն ուղղեց
դեպի կոմիսարը:

— Ձերդ վսեմափայլություն, մոռացար
գրության վերջին կետի մասին ևս համապա-
տասխան կարգադրություն տնօրինել:

— Ну, ты чорт! քիչ եր մնացել մոռանայի
այն սրիկա բուլչիկներին: Լսի՛ր, Իրակլի, յե-
ղած գիմումներից՝ կբավարարես այն հաղ-
բատեցի ծպտյալ Մացակ Սարգիսովին և ու-
ղունլարցի Սերգի Ունանովին, վորոնց բու-

լչիկ լինելը հայտնի յե մեր ազենտուրային
տվյալներից. սակայն չմոռանաս № 13 ...
չթաքերականն՝ անմիջապես կհեռախոսես Սա-
դախլու՝ հատուկ բաժնի պետին:

— Հի՛, հի՛, հի՛... այ թե թիֆլիս կերթան
մեր բուլչիկները, — ապա աջ ձեռքն ամբողջ
ուժով դարկելով ծնկանը, արաստվոր ուրա-
խությամբ բացականչեց.

— Մեր բուլչիկները Սադախլովում չի՛կ,
չի՛կ, ինչպես թռչունը վանդակում. այդպես
է՞, Իրակլի Պետրովիչ:

— Հրաշալի յե, ձերդ վսեմափայլություն,
հրաշալի՛:

ԼՈՒՍԱԲԱՑ

Պարեա Փիրաւովը պատվի նշան բռնած, յերկարաճիտ կոշիկներէ կրունկներն իրար խր-
փելով զընդացրեց խթաններն ու դիմեց կոմի-
սարին:

— Պարոն կոմիսար, թույլ տվեք:

Զինվորներէ համաքման և ճակատ ուղևոր-
ման գործը վարում եր ինքը Հայաստանի ար-
տակարգ լիազորը Լոռում՝ «գաւառիքներէ»
դեմ պայքարի անվան տակ:

Առավոտից մինչև յերեկո շարժվող յեր-
կարալիտ մտրակները, կրնկակոխ վազ-
քը, բանտարկութիւններն ու սպառնալիքները
հազիվ էյին կաբողանում որեկան 25—30 դա-
սալիք համաքել:

— Լսում եմ, — կիսաբերան շնչաց կոմի-
սարը, վերեց վար զննելով զնդապետ Փիրա-
ւովին:

Պարեա Փիրաւովն՝ անշարժ, առանց աչ-
քերը թարթելու, վորպես մի արձան, լուռ ցու-
ցակը մեկնեց կոմիսարին:

Աչքերի ծայրով կոմիսարը նայեց ցուցա-
կը. նա սառն ու վճռական տոնով կարդադրեց:

— Յենթասպա Մարությանին հանել ցու-
ցակից:

— Պարոն կոմիսար, — Փիրաւովը կրկին
պատվի նշան բռնեց ու անհամարձակ շարու-
նակեց, — թույլ տվեք նկատել, վոր այդ դեպ-
քում ճակատ մեկնող զորախումբը կմնա ա-
ռանց սպայական կազմի, մինչդեռ...

կոմիսարը խոժոռեց աչքերը. նա ջղաշ-
նութիւնից ստորին շրթունքը կախեց դեպի
ձախ ու բռները սկսեց բարկութիւնով շեշտել:

— Պարլամենտի անդամ Մարությանի
տղան պետք է ուղեկցի դիվանագիտական
զնայքը Բաթում:

Նա, ապա, հորդացող զայրույթը զսպելու
համար, վերի կտրիչ ատամներով սեղմեց
ստորին շրթունքն ու բարձրաձայն գոչեց:

— Գնդապետ, բարի յեղեք հրամանը
կատարել անմիջապէս ու անշեղ:

Արտակարգ կոմիսարը ցուցակը վերա-
դարձրեց ու շտապ քայլերն ուղղեց դեպի գա-
ւառիքներէ խումբը:

— Պարոն կոմիսար, ախր՛ր...

Ծուղակն ընկած դասալիքներէ մեկը փոր-
ձում եր փրկութիւն խնդրել:

— Մեջքէ շրջի՛ր, աղդադալ սրիկա:

Անհողողող եր կոմիսարը:

— Николай Васильевич, голубчик!

Կառամատուցում դեռատի կինն անսպասելիորեն գնդապետ Փիրալովի առաջն յելավ: Նա ձեռքի փոքրիկ զոնտը խրեց ձյունի մեջ ու յերեսի յերկնագույն քողը կիսով չափ վեր բարձրացրեց:

— А, Наталья Ивановна! Այս ի՞նչ հրաշք դուք և այստե՞ղ:

Գնդապետ Փիրալովը սիրալիր ժպտաց. նա թոթվեց ու քնքշորեն համրուրեց կիսաբաց ձեռնոցով մեկնած ձեռքը:

— Միք հարցնի, ГОЛУБЧИК, շատ է ծանր այն բոլորը նորից կրկնել, — պատասխանեց դեռատի կինը տխրազին հառաչելով:

Նրա վարդագույն այտերի վրա առաջադած յերկու շարժական փոսիկներն այնքան դրավիչ էյին, վոր Փիրալովի վախճոտ աչքերն յերկարորեն դամվեցին կնոջ դեմքին:

— Николай Васильевич, ինչո՞ւ եք այդպես անկնադիչ նայում ինձ:

Կինը վարպետորեն ժպտաց ու մեծ դարմանքով հարցրեց:

— Միթե՞ ինձ արդեն մոռացել եք ու այլևս չե՞ք հիշում:

Փիրալովը՝ տեղն ու տեղը բռնված հանդգործի պես՝ վայրկենապես աչքերը կախել դետին ու խոսակցության ընթացքը փոխելով դիտավորությամբ, անհամարձակ դիմեց:

— Ինչո՞վ կարող եմ ձեզ ոգտակար լինել:

— Fi donc, ինչպիսի՞ համարձակու-

թյուն. այդ եր պահաս, վոր իմ ազգական Սերժը նորից սպանդ գնա:

Կնոջ նուրբ ու կաս կարմիր ներկված շրթունքները դողդողում էյին, իսկ ձայնն աստիճանաբար բարձրանում:

— Միթե՞, — զարմանքով հարցրեց Փիրալովը, — հապա ինչո՞ւ այդ մասին ինձ չնախազուշացրեց:

Դեռատի կնոջ զոնտը շարունակում էր ձյան վրա անճոռնի նախշեր գծել: Նա աչքերը հարել էր գետին ու ինքն իրեն շարունակ «да» բառն էր կրկնում: Նա հանկարծ ուղղվեց և հուսահատությամբ վրա բերեց:

— Վո՛չ նա գիտեր ձեզ և վո՛չ ել դուք նրան խեղճ мамане, վշտից քիչ է մնում խելագարվի: На самом деле это же сплотивное издевательство.

Այդ դեռ վոչինչ, հիմա ել ասում էյին, վոր Թիֆլիս մեկնելու համար ինչ վոր пропуск ե հարկավոր . . . O mon dieu, mon dieu . . .

Դեռատի կինը հուսահատ հառաչեց ու նրա այտերի վրա նորից խաղացին փոսիկները: Նա անմիջապես հանեց ռեզիդյուլից մի փոքրիկ ծրար ու մեկնեց Փիրալովին: Յեթերային բուրմունքը մի պահ տարածվեց կառամատուցի գորշության և աղտահոտության վրա:

— Ահա և ձեզ նամակ мамане -ից. կարճեմ, նա ծրարում ինչ-վոր բան է դրել ձեզ ի հիշատակ:

Փիրալովը ծրարն առանց բանալու գրպանը դրեց ու ներողամտությամբ նկատեց:

— Ինչ անհանգստություն. հայտնեցե՞ք
Елизавета Марковна —ին իմ խորին հարգանքներն ու խնդրեցե՞ք նրա ներողամտությունը:
Կարճ դադարից հետո Փիրալովը հարցրեց:

— Բայց և այնպես, ասացե՞ք խնդրեմ, վորտե՞ղ եք իջևանել:

Դեռառի կնոջ դեմքն ամոթխածությամբ ընկավ կրծքին. նա հազիվ լսելի ձայնով չչնջաց.

— Ալեքսանդրի սոսկալի տանջանքներով միայն այսոր առավոտյան տեղ հասանք: Իջե՛լ ենք այսպես կոչված ձեր տեղի «հյուրանոցում»: Նա ծանր հառաչեց ու արտասովոր ջղաճգությամբ շարունակեց.

— О как жутко, какая мразь кругом.

Դեռառի կինն արցունքոտ աչքերը սեղմեց թաշկինակի մեջ: Նա ընդոստ ցնցումներով հեկեկաց:

— Պարո՛ն դնդապետ, ձեզ կոմիտարը խընդրում է:

Չինվորներից մեկն ընդհատեց նրանց խոսակցությունը:

Գնդապետ Փիրալովը թևանցուկ արեց տիկնոջ ու սովորական ժպիտը դեմքին սկսեց հանգստացնել նրան:

— Наталья Ивановна, ի սեր ասածս հան-

դրասացե՞ք это все ерунда, ձեր ազգականին անմիջապես կազաանեմ, անցաթղթի համար է, անհոգ յեղեք, վաղն ևեթ կստանաք:

Ինչպես մթազնած յերկինքն անձրևից հետո՝ տիկնոջ դեմքը կրկին պայծառացավ: Նա ծավի աչքերը խանդաղատանքով հարեց Փիրալովի դեմքին և ուրախ-ուրախ բացականեցեց:

— Ո՛հ, վորքան զուք բարի եք:

Փիրալովը կարոտի խորիցով կրկին թոթախեց ու համբուրեց կնոջ ձյունի պես ճերմակ ձեռքն, ապա պատվի նշան բռնած՝ ժպտալեմ հարեց:

— Ներեցե՞ք Наталья Ивановна. եչելոնի ուղեորվելու ժամանակն է: Մեծ պատիվ արած իլինեք, յեթե այսոր յերեկոյան հաճեք անցնել ինձ մոտ: Հիշեցե՞ք յերկաթուղային № 3 տուն: Буду очень рад вас видеть у себя . . .

Նա, վրաքերի արտիստիկ շարժումով ու սիրալիկ ժպիտով, բաժանվեց դեռառի կնոջից ու քայլերն ուղղեց դեպի դասավիճակների խումբը:

Յերեկոն աստիճանարար իջնում եր լեռների ու ձորերի վրա: Հեռզհետե իրերն աղետանում էյին ու լուծվում իրիկնամուտի անվորոշության մեջ: Լեռնակատարներից թանձր մշուշն աստիճանարար ձգվում եր դեպի ձորերը: Շողեքարչն սկանջ խլացնող սուլոցներով

ազդարարում էր իր ուղևորման պատրաստ
լինելու մասին:

Փչում էր ձյունախառն քամին, մացա-
ռուտների մոտ կազմելով ձյան շեղջակույտեր,
խիլ գետնի մակերեսին՝ շարժական ու վետվե-
տուն կնձիռները:

Կառամատույցն յեռում էր ու ծփում:

Հանդիսատեսների ու մոտիկների ստվար
բազմությունը խռնվել էր անասելի ժխորով և
չըջապատել դասալիքների մոտ յերեսուն հո-
դուց բաղկացած խումբը:

Այստեղ էլին գտնվում նաև իշխանության
ներկայացուցիչները— պառլամենտի մի քանի
անդամներ, խմբապետներ և բազմաթիվ լիա-
զորներ:

Յերկաթգծի յերկարությամբ շարվել էյ-
լին՝ Աբարանի, Ծորագյալի, Փամբակի և այլ
չըջանների բզկտված ու խոշտանդված գյու-
ղացիներ՝ «դասալիքներ» անվան առի: Զգվել
էլին լուռ ցատկով՝ կազմալուծված բանակի
«ռազմիկները»— հետևակի, հրետանային, հե-
ծելագորային զնդերի, այլև սակրային վաշտի
մի յերկու տասնյակ զինվորներ՝ խառնիխուռն
ու անկարգ:

Զորախմբի առջևից յետ ու առաջ էր ա-
նում արտակարգ կոմիսարը խաժաղուժ աչ-
քերն այս ու այն կողմ պտտելով:

— Պատրա՛ստ:

Արտակարգ կոմիսարի հրամանը կարծես
սթափեցրեց դասալիքների վարանոտ ու հու-

ստահատ դեմքը: Ծարքերը ձգվեցին ու իրար
սեղմվեցին:

Կառամատույցը լռեց:

— Քայլով մա՛րչ:

Հնչեց վեժլին հրամանը:

Հուդարկավորի դանդաղկոտությամբ դա-
սալիքների խումբը՝ լուռ ու տարուբեր շարժ-
վեց դեպի մատուցած դնացքը:

Հեռուններում արձագանքում էր շոգեշար-
ժի բեկբեկ սուլոցը:

— *Ո՛ւ, ո՛ւ, ո՛ւ...

Բազմության շարքերն իրար առան, դը-
րախների ծովն յերերաց կառամատույցում:
Տիրող աղմուկի և իրարանցումի միջից, առաջ
անցավ անձանոթ մեկն արևառ դեմքով և հրա-
ցայտ աչքերով: Վճռական քայլով, հաղթ ու
արընթաց, վորպես մի վայրկյան, նա մի ցատ-
կով բարձրացավ այնտեղ գտնվող նստա-
կումով բարձրացավ աշխատող գտնվող
քաններից մեկի վրա ու բարձրաձայն գոչեց:

— Ընկերներ՛ու...

Դադարեց աղմուկը:

Բազմության շարքերը մահլենթաց ալիք-
ների պես իրար վրա կիտվեցին ու սեղմվեցին
անձանոթ մարդու շուրջը:

Առաջին բռնիքի վրա, պաշտոնատար ան-
ձանց հանկարծակիի յեկած դեմքերը մի պահ
խաղաղվեցին. նույնիսկ արտակարգ կոմիսա-
րը մի քիչ առաջ անցավ ու սկսեց ավելի ուշա-
դրությամբ լսել:

Քամու հեքից, անծանոթ մարդու յերկար
մազերը ցաք ու ցրիվ ընկել էյին նրա ճակատի
ու աչքերի վրա: Կաշվե դլխարկը սեղմվել էր
նրա պիրկ ձեռքի մեջ ու տարուբեր շարժում-
ներ էր գծում ողում:

— Ընկերներ, հեռու չե մեր թշնամին:—
նա հանկարծ ձեռքն ուղղեց դեպի դաշնակցա-
կան պաշտոնատար անձինք ու բարձրաձայն
դռնեց:

— Ահա', մեր թշնամին...

Արտասովոր հուզում ու շշուկ անցավ
Հասարակության և դասալիքների շարքերում:
Անդուսպ բացականչությունների ու աղաղակ-
ների միջից զիւ հնչում էյին անվերջ «կեցեն-
ները» և «ուռաները»:

Պաշտոնատար անձանց ու դորապահակի
շարքերը նույնպես շարժվեցին: Արտակարգ
կոմիսարի դիմագծերը խաղում էյին ջղային
դրվիտով. նա, բարձրացրած աղմուկի և ու-
րախ բացականչությունների միջից, շտապ
կարգադրություններ էր տնում պարեալին:

Որոխա ու հստակ դեռ շարունակում էյին
իջնել այն մարդու բառերը:

— Ընկեր բանվորներ, ընկեր դյուղացի-
ներ, ընկեր զինվորներ, նախեցեք արնաթա-
թախ սվիններով շրջապատված փոտաբորիկ,
պատառոտված շորերով ու քաղցից գունատ-
ված այդ մարդկանց, փորոնք կոշվում են դա-
սալիքներ... Դրանցից ամեն մեկը մի ընտանիքի
դուռն է, ունի յերեխաներ, կին, հայր, մայր,

փորոնք քաղցի մատնված հաց են ուզում, աղ-
րիկ են ուզում... Ո՞ւր են տանում այս մարդ-
կանց նորից, ինչո՞ւ համար, հանուն ինչի...
Հանուն նոր ավերումների և թշվառացումնե-
րի՞, հանուն նոր զրկանքների ու ստրկու-
թյան... այո, այդպես է ցանկանում հայ
դաշնակցական բուրժուազիան... Միայն բան-
վորների և դյուղացիների իշխանությունը
կադատի մեզ դաշնակցության կործանիչ քա-
ղաքականությունից: Վո՞ղջ իշխանությունը
բանվորներին ու դյուղացիներին...

Աննկատ ու աստիճանաբար փոքրանում էր
անծանոթ մարդուն շրջապատող զորապահակի
ուղակը. հուժկու մազիկների մեջ սեղմվել էր
նրա կոկորդը: Վորպես հեռուներում կորչող
արձագանք, հազիվ էր լսվում նրա շնչապատ
ձայնը:

— Կորչի՛ դաշնակցությունը, կեցցե՛ խոր-
հուրդների իշխանությունը...

Իսկ հեռուներում դեռ յերկարորեն արձա-
ղանքում էյին բազմության ցնծադին ուռաները
և բարձրաձայն կանչերը:

— Կորչի՛ դաշնակցությունը, կեցցե՛ խոր-
հուրդների իշխանությունը...

Հասարակության սպառնալի շարքերը կանգ
առան յերկաթգծի առաջին ուղու վրա՝ անծա-
նոթ մարդուն կալանքած վազոնին շատ մոտ:

Կառամատուցյն արդեն շրջապատել էր
հատուկ զորապահակը և «տղաների» խումբը:

Յերկարալատ մտրակները շարժվում էին՝ վզը ոցով, իսկ հրացանի կոթերն իջնում էին՝ մղկտոցի ու լացի արձագանքով:

Հնչում էր միայն արտակարգ կոմիսարի հրամանը:

— Յրվեցե՛ք, սրիկաներ:

Բազմությունն ավելի յե՛ր խոնվում և յերեկոյան մուտի մեջ դառնում սպառնալի ու վրտանդավոր:

— Պատրա՛ստ.

Թնդաց կոմիսարի, այս ազամ ավելի կատաղի և հուժկու հրամանը: Ճոճռացին հրացանները և իրենց փողերն ուղղեցին դեպի դասալիքներն ու հասարակությունը:

Բազմությունը յերեբաց ու ալիք-ալիք տեղատվեց: Բարձրացան անդորության և պարտության մի արտասովոր շշուկ ու լացի կծկտուր ձայներ:

— Ապի՛, ապի՛, ետ ո՞ւլ ես գնում, ինձ ել տալ մեկ տուն, ըստի լավ չե ու համ ել ցուլտ ա...

Դասալիքների խմբի մեջ էր Շողիկի հայրը: Ձյան մեջ ընկնելով ու բարձրանալով առաջ էր շարժվում Շողիկը:

— Քայլով մա՛րչ, — դռնեց կոմիսարն իր վերջին հրամանը դասալիքներին:

Շողիկն ու իր մայրն արդեն մոտեցել էին դասալիքների վագոնին: Վայրի շարժումով զինվորներից մեկի մտրակը փաթաթվեց Շողիկի մոր մարմնով ու իր ծայրով դեմ առավ

նրա այտերին: Կինը մի սուր ճիչ արձակեց և ուշաթափ փռվեց գնացքի առջև-ոսկերի վրա:

Գնացքը պատրաստ էր մեկնելու:

Արտակարգ կոմիսարը գնացքի հատուկ պետին իր վերջին կարգադրություններն էր անում:

— Այն ճառախոս սրիկային կիջեցնես Գորբերում ու կհանձնես մերռնց: Կպատվիրես իմ անունից, վոր կատարման մասին այսօր և եթ ինձ հեռախոսով տեղեկացնես:

Պատվի նշան բռնած ու ինքնաբավ ժպիտը դեմքին՝ գնացքի հատուկ պետը շարունակ այն էր կրկնում՝

— Լսում եմ, պարոն կոմիսար:

Ձայնեց ավագ ուղեկցի սուլիչն ու մեկ բուսյից գնացքը շարժվեց:

Յերեկոյան մութը բավականին թանձրացել էր: Դեմքերն ու իրերը դառել էին աննշան մարբելի: Տեղում էր միայն միապաղաղ ձյունը՝ քամու տխուր որորով:

Դեռ լալիս էր կառամատույցում Շողիկի մայրը, իսկ Շողիկն արցունքոտ աչքերն ուղղած դեպի մեկնող գնացքը, միալար կանչում էր.

— Ապի՛, ապի՛...

Շողեքարչը մետաղյա ոնգերից ամպի թանձր քուլաներ արձակելով, առաջ էր շարժվում ծանր թանչոցով: Նա սեմաֆորի մոտ

մի վերջին պատույտ գործեց ու անհայտացավ հեռուները, ձորերը լցնելով միակերպ տնքոցով:

Ո՛Ֆ, ո՛ՆՖ, ո՛Փ-ուՓ...

Մեծը տիրաբար բազմել էր ձորերի վրա: Դեպոյի մուտքի մոտ մեքենավար Յեղիշենին չըջապատեց յերկաթուղայինների խումբն ու ամեն կողմից տեղաց հարցումների տարափը:

— Յեղիշ, ինչո՞ւ արգելեցիր մեր զինված յելույթը. չե՞ վոր սրիկաները Քորերում ընկեր Վաղարշի գլուխը կուտեն:

— Հանգիստ յեղեք, ամեն վտանգ կանխւած է:

Յեղիշեն մի խուղարկու հայացք դրեց չորս կողմն, ապա կամացուկ չչնջաց.

— Գնացքը մեկնելուց կես ժամ առաջ, Էմաֆորի մոտից, դրեղինով ուղեորեցի մեր դժայինների խումբը՝ ընկեր Կարպիշի գլխավորութեամբ: Բացի այդ, դիտեք, վոր գնացքի մեքենավարը մեր Լկմենն է. գնացքը հինգերորդ վերստից այն կողմ չի անցնի, բրիգադի մեծ մասը նույնպես մերոնցից է:

Յերկաթուղայինների հուզված դեմքերն աստիճանաբար խաղաղվում էին, վոգեորությունը հորդանում, իսկ մեքենավար Յեղիշենի բառերը շարունակվում էին իջնել հատու և հստակ:

— Վաղվա նիստը չի հետաձգվում. ներկայի լինեք Ուղունլարում, յերեկոյան ուղիղ ժամը Ցին՝ լսելու ընկեր Վաղարշի գեկուցումը, իսկ առաջժմ ցրվեցեք:

Յերկաթուղայինների խումբը լուռ ու մտառու՝ ցրվեց դիշերվա մթության մեջ:

Յերկինքը մետաքսի սև թավիչը փռել էր ձորերի վրա: Յավազար տնքոցով և ընդստահեկեկանքներով լռել էր կառամատուցը:

Դադարել էր նաև մարդկանց հոսանքը դեպի կայարան ու քարացել իր ճամբին՝ դարսփոսերում և մթաթու ձորերում:

Կայարանի աղոտ լույսերը ծուլորեն խաղում էին ձյան փաթիլների հետ, իսկ չոգեքարչի յերբեմնի սուլոցներից ավելի էին աստիճանում չների գիշերային կաղկանձն ու ձորերը լցնում սրտաճմլիկ սարսուռով:

— Հա՛Ֆ, հա՛Ֆ, հա՛Ֆ...

Դադարել էր ձյունը:

Լուսարացը նոր էր իջնում լեռնակատարներից: Արևի խալոտ ճառագայթներն ընկել էին Չաթին Դաղի ձյունափառ դադաթներին՝ տկնախափտ փայլով, իսկ ձորերից մշուշը դանդաղ ու համրորեն յեկնում էր լեռնալանջերով դեպի վեր: Ցուրտ քամին միալար վզղոցով անցնում էր ձորից—ձոր ու յերբեմն կատաղի հոնդոցով դեմ առնում լեռնալանջերի մերկ ու ցանցառ մացառուփներին:

Վաղ առավոտից՝ անվերջ ու անդադրուն՝

չչում եյին շողեքարչերի անհանգիստ ու զիւ
չչալները: Կառամատուցում մարդկային գը-
լուխների ծովն յերերում եր ու ալեկոծվում:
Լեռները դղրդում եյին, ձորերն արձագան-
քում՝ անդուսպ ու մոլեգին:

Մարդատար գնացքը կանգ եր առել կա-
յարանից մի փոքր հեռու — դեպոյի մոտ: Քա-
մու հեքից՝ առադաստների պես՝ ուռչում ու
ձգվում եյին շողեքարչի ու վագոնների փող-
փողուն դրոշները:

Միգապատ կածաններից իջնում եյին
դյուղացիների անվերջ շարքերը, լցնելով ձո-
րերը «ուռաների» և «կեցցենների» ցնծագին
կանչերով:

Գնացքին զուգահեռ — բազմության առա-
ջին շարքերում՝ շարվել եյին դասալիքների
յերեկվա խումբը և յերկաթուղայինների կուռ
շարքերը:

Անհամար գլուխների վրայից՝ սև Փոնի
վրա՝ ամենից բարձր ծածանվում եր յերկա-
թուղայինների դրոշակը:

— Պրոլետարներ՝ բոլոր յերկրների, միա-
ցե՛ք:

Շողեքարչի ցուռին՝ հաղթականորեն
կանգնել եյին Արմենիոմի նեոկայացուցիչ Վա-
ղարչը և մեքենավար Յեղիշեն:

Ամեն անգամ, յերբ Վաղարչը ճոճում եր
գլխարկը, խոսք ասելու դիտավորությամբ,
ողբ դղրդում եր ցնծագին բացականչություն-
ներով և կեցցենների անվերջ աղաղակներով:

Արտասովոր հուզում եր պատել նաև «դա-
սալիքների» խմբին:

Շողիկը բարձրացել եր հոր թևքին. նա
աջ ձեռքով գրկել եր նրա պարանոցը, իսկ ձա-
խով խաղում եր հրացանի փողի հետ: Ճնճու-
կի քնքշությամբ Շողիկը ճովողում եր հոր
դրկում «ապի, ապի» կրկնելով, իսկ մայրը
հեռվից նայում եր խանդաղոտ ու տամուկ
աչքերով:

— Ընկերներ՝...

Շողեքարչի ցուռից հանկարծ թնդաց
Վաղարչի հաղթական ձայնը:

Բազմությունը լուեց:

— Ընկերներ՝, թույլ տվեք Հայաստանի

Հեղափոխական Կոմիտեյի անունից...

Ողբ դղրդաց բերկրանքի անվերջ կանչե-
լով: Գլխարկները խաղացին ողում, վորպես
թուռնների յերամ:

Անդուսպ աղաղակների ու կանչերի միջից
դեռ յերկար հնչում եր առնական ձայնը:

— Ընկերներ, Հայաստանի աշխատավորու-
կան ապստամբ մասսաներն յերեկ տապալեցին
դաշնակցական կառավարության անարդ լու-
ծը: Հայաստանի բանվորներն ու դյուղացի-
ներն իրենց ձեռքն առան յերկրի կառավարու-
թյունը և անվերադարձ հաստատեցին խոր-
հուրդների իշխանությունը...

Վորպես ումբի մի պայթյուն, անդուսպ
կանչերից ու աղաղակներից, ողբ յերկարորեն
լինդաց ու արձագանքեց հեռուներում:

Վարպետ Մինասի աչքերն ուրախությունից
արցունքով ելել էին. նա անբավ հուզմունքից
փափախն անընդհատ ճոճում եր ոգում և
բարձրաձայն աղաղակում:

— Տղա՛ Սերոբ, տեսա՞ր...

Լուս եր Սերոբը և տխուր. նա անհուսորեն
աչքերը մեխել եր գետին ու ինքն իրեն կրկը-
նում:

— Վերջացա՛վ, ամե՛ն ինչ վերջացա՛վ:

Վարպետ Մինասն այժմ կանգնել եր
չոգեքարչի ցուղի մոտ: Նա պիչ աչքերը հա-
ռել եր գետի վեր ու գամել ուղիղ Վաղարչի
հայացքին: Նա հանկարծ կոշտացած ձեռքերը
մեկնեց վեր—գետի շոգեքարչի ցուղի, բարձ-
րացավ վտակների ծայրերին ու ջերմ խանդա-
ղառանքով սեղմեց կրծքին փողփողուն գրոշը:

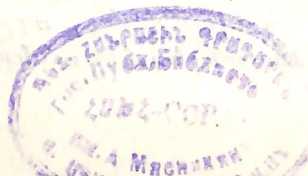
Կառամատույցը թնդում եր յերկաթուղա-
յինների հաղթական յերգով:

— Սա՛ յե վերջին կռիվը և պայքարը մեր
մեծ...

Ու դեռ յերկար Լուսիա ձորերն արձագան-
քում էին:

— Ինտերնացիոնալը աշխարհը կփրկե...

1934թիվ

4092

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0365851

ԳԻՆԸ 1 Բ.

57.067

ԱՐՇԱԿ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
НЕЙТРАЛЬНАЯ ЗОНА
Гиз ССР Армении, Эривань